

Faculté de philosophie, arts et lettres

Space, power and emancipation

Een geokritische analyse van Surinaamse
postkoloniale literatuur

Auteur : Dembele Assitan
Promoteur(s) : Prof. Stéphanie Vanasten
Année académique 2020-2021
Master en langues et lettres modernes : orientation générale

Space, power and emancipation

EEN GEOKRITISCHE ANALYSE VAN SURINAAMSE
POSTKOLONIALE LITERATUUR

AUTEUR : DEMBELE ASSITAN

PROMOTEUR(S) : PROF. STÉPHANIE VANASTEN

ANNÉE ACADÉMIQUE 2020-2021

MASTER EN LANGUES ET LETTRES MODERNES : ORIENTATION GÉNÉRALE

Voorwoord

Graag zou ik in het bijzonder mijn begeleider Prof. Stéphanie Vanasten bedanken voor haar begeleiding en ondersteuning bij het schrijven van deze masterproef. Tijdens mijn opleiding heb ik veel van haar geleerd. Haar colleges hebben mijn interesse voor literatuur aangewakkerd en in een breder perspectief weten te plaatsen door passie te krijgen voor literaire analyses. Daarnaast wil ik ook mijn familie en vrienden van harte bedanken voor hun aanmoediging en ondersteuning.

Door middel van deze scriptie hoop ik meer bewustzijn en interesse te wekken voor het koloniale verleden. Om op deze manier een nieuwe en meer kritische blik te werpen op de huidige maatschappij, zodat de sporen van dit verleden zich beperken tot geschiedenislessen.

« Pour le peuple colonisé, la valeur la plus essentielle, parce que la plus concrète, c'est d'abord la terre : la terre qui doit assurer le pain et, bien sûr la dignité »

Frantz Fanon,

Les Damnés de la terre (1961)

Inhoud

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Inhoud	4
1. Inleiding	5
2. Wetenschappelijk context	8
2.1 Postkoloniale literatuur	8
2.1.1 Positie van Surinaamse literatuur als (post)koloniale literatuur binnen de Nederlandse geschiedschrijving	10
2.2 Ruimtestudie.....	12
2.2.1 Geokritiek	12
2.2.1.1 Multifocalisation – Polysensorialité	13
2.2.1.2 Une vision stratigraphique – Intertextualité	14
2.2.2 Geokritiek en postkolonialisme	14
2.2.3 Heterotopie	15
3. Analyse	17
EERSTE CASE STUDY: <i>HOE DUUR WAS DE SUIKER</i> (1987)	17
3.1 Samenvatting van <i>Hoe duur was de suiker</i>	17
3.2 Ruimtelijke analyse.....	17
3.2.1 Plantage	18
3.2.2 Paramaribo	20
3.2.3 Achterland	29
3.2.4 Besluit	31
TWEDE CASE STUDY: <i>DE KONINGIN VAN PARAMARIBO</i> (1999)	33
3.3 Samenvatting van <i>De koningin van Paramaribo</i>	33
3.4 Ruimtelijke analyse.....	33
3.4.1 Achterland	34
3.4.2 Paramaribo	35
3.4.3 Hoerenbuurt als heterotopie	39
3.4.4 Besluit	43
4 Conclusie	44
Bibliografie	46

1. Inleiding

Het koloniale verleden lijkt een afgesloten hoofdstuk in de Europese geschiedenis, mogelijk vanwege de historische en/of de geografische afstand van de ex-koloniën. Voorheen leek dit voor Nederlanders en Belgen een ver-van-mijn-bed show, maar tegenwoordig lijkt dit te zijn veranderd. Zoals bijvoorbeeld de terugkerende polemiek over zwarte piet of verschillende uitzendingen in het Nederlandstalige televisielandschap. Dit wordt namelijk geïllustreerd in de uitzending *Kinderen van de kolonie*, waarin Belgische, Congolese mensen of hun nazaten vertellen over hoe ze de tijd van de kolonie meegemaakt hebben of hoe dit verleden in hun alledaagse leven een rol speelt. In Nederland spreken voornamelijk afstammelingen van de oud-kolonie Suriname die op zoek zijn naar hun roots in het televisieprogramma *Geboeid: terug naar de plantage*. Ook de protesten tegen het racisme (*Black Lives Matter movement*) in juni 2020 in heel Europa kunnen aan dit rijtje worden toegevoegd. Die protesten schijnen licht op het verband tussen de koloniale geschiedenis en het tegenwoordige structurele racisme dat hieruit voort lijkt te vloeien.

Verder bestaat er een verhit debat rond excuses van de staat als erkenning van het leed van ex-koloniën in buurlanden zoals Frankrijk, Duitsland en België. Zelfs Spanje werd geconfronteerd met deze discussie, hoewel het Spaanse koloniale verleden eind 19de eeuw in Latijns-Amerika definitief tot een einde kwam. In Nederland ging het debat rond excuses niet over het koloniale verleden zelf, maar over de oorlogsmisdrijven in Indonesië en over het slavernijverleden in Suriname en de Nederlandse Antillen. Dit debat zou moeten leiden tot herstelbetalingen volgens de Surinaamse econoom Armand Zunder. Uit zijn onderzoek blijkt uit dat “Nederland Suriname 65 miljard euro herstelbetalingen zou moeten betalen als compensatie voor de slavernij”. (Jurna, 2016)

Hoewel het koloniale tijdperk afgelopen is, kunnen we dus de erfenis ervan zowel in Nederland als in Suriname proeven. In de ogen van de Peruaanse socioloog Aníbal Quijano (2000) sluit dit idee aan met het verschil tussen het kolonialisme enerzijds en de kolonialiteit anderzijds. De eerste term verwijst naar de koloniale administratie. Kolonialiteit verwijst naar een dieper en langdurig product hiervan. Kolonialiteit zou dus uitleggen waarom het kolonialisme in de Nederlandse maatschappij nog voelbaar is.

Kolonisatie is immers een onderwerp waar moeilijk over te discussiëren valt. Het debat over het standbeeld van J.P Coen en bepaalde straatnamen zoals De Withstraat is hier een goed

voorbeeld van. Op zichzelf leidt dit niet tot protesten en rellen, aldus Pr. Drieënhuizen (2019), maar wel tot een situatie waarin men niet beseft dat de geschiedenis vanuit verschillende perspectieven kan worden beschouwd. Het feit dat men de publieke ruimte wil dekoloniseren is een bewijs dat het hegemoniale discours en de VOC-mentaliteit¹ stilaan ter discussie staan om andere uitgelichte elementen, zoals de onderdrukking, het racisme en de discriminatie die deze historische personages hebben veroorzaakt, aan de kaak te stellen. In dezelfde lijn probeert de stichting NRCS (Nationale Reparatie Commissie Suriname) de Surinaamse ruimte te dekoloniseren door nieuwe straatnamen in te voeren die niet naar het koloniale verleden verwijzen. Het wapen van Amsterdam werd bijvoorbeeld in 2014 van het presidentiële paleis weggenomen en vervangen door het wapen van het land. (Boerboom, 2014)

Dit toont aan dat de ruimte niet betekenisloos is, maar dat deze een sociale en historische inscriptie draagt. Bijgevolg vormt deze een weerspiegeling van de geschiedenis en de maatschappij. De vraag hierbij is wat er gebeurt met de fictionele ruimte in het kader van postkoloniale romans? Geeft deze ook de ambivalente maatschappij weer? Hoe kan een ruimtelijke analyse een postkoloniale lezing uitbreiden? Daarom is het uitgangspunt van deze scriptie een ruimtestudie analyse die wordt toegepast op literaire werken. Om deze analyse uit te voeren, heb ik de geokritiek gekozen. De grondlegger van deze theorie is de Fransman Bernard Westphal. Hij heeft de basis van zijn werk besproken in *La Géocritique mode d'emploi* (2000) en in zijn nader onderzoek *La Géocritique Réel, fiction, espace* dat in 2007 is verschenen. Wat centraal staat, is de ruimte en haar inscriptie en beeld in literaire werken. Deze methode staat bekend als een vruchtbare voedingsbodem in de ruimtelijke analyse van postkoloniale gebieden waardoor het aanleiding heeft gegeven tot verschillende toepassingen in de Franstalige postkoloniale literatuur. De oorzaak hiervan is dat geokritiek net als de postkoloniale literatuurstudie een kritische houding suggereert door het eurocentrische perspectief te ontmantelen en de overmacht van een uniek standpunt aan te kaarten. De vier kernpunten van de geokritiek die daartoe dienen, zullen in het tweede hoofdstuk worden uitgelegd. Daar komt de bijdrage van Michel Foucault (1967) en zijn begrip *hétérotopie* nog bij.

Om een antwoord te geven op mijn onderzoeksvragen worden er twee beroemde historische romans uit Suriname als corpus gehanteerd: *Hoe duur was de suiker* van Cynthia McLeod (1987) en *De koningin van Paramaribo* van Clark Accord (1999). De voornaamste

¹ Het idee dat de kolonisatie veel goeds voor Nederland en zijn koloniën heeft gebracht

reden hiervoor is dat de bestudering van Surinaamse literatuur binnen de neerlandistiek als een jong vak wordt beschouwd, zeker in vergelijking met de Indische letteren (Francken & Praamstra, 2012:3). Bovendien is de geokritiek voorlopig nog niet toegepast op Nederlandstalige postkoloniale werken. Daarom lijkt het een relevante mogelijkheid om Surinaamse literatuur als baanbreker te kiezen. Wat het genre betreft, is de keuze gevallen op historische romans omdat de realistische ruimtelijke dimensie cruciaal is vanwege het belang van de onderdompeling van de personages in het historische geheel. Bovendien maakt de aanmerkelijke graad van defictionalisering mogelijk dat er een nauw verband bestaat tussen de sociaal-historische dimensie van de ruimte en zijn buitentekstuele spatiale referent. Dit laat toe om wetenschappelijke analyses van andere vakken zoals bijvoorbeeld de geografie, de geschiedenis of de sociale studies te hanteren. Mede vanwege deze redenen, zal het logischer zijn om een geokritische benadering toe te passen om de ruimte te kunnen waarnemen. Bovendien zijn de romans geschikt om de ruimte vanuit een diachronisch perspectief te analyseren. McLeods boek speelt zich immers in de bloeitijd van de slavernijperiode (m.n de 18de eeuw) af, terwijl Accords roman een beeld van het 20ste-eeuwse Suriname biedt. Het is noodzakelijk om een compleet beeld van de ruimte weer te geven, vanwege haar veelzijdigheid. Daarmee is de keuze van de gekozen bronnen gerechtvaardigd.

2. Wetenschappelijk context

2.1 Postkoloniale literatuur

Voortbouwend op de Deconstructietheorie van Michel Foucault meent Korsten (2005:259) dat:

“Het verleden is nergens direct present. Het is alleen aanwezig door vormen van representatie. [...] Er is in geen geval een historisch verhaal dat ‘natuurlijk’ klaarligt in de historische werkelijkheid. Wat we hebben, zijn teksten of fragmenten daarvan: verslagen, foto’s, films, een geplante vlag, een voetstap in het zand. De historische werkelijkheid is alleen indirect aanwezig. Een als direct ervaren aanwezigheid van de geschiedenis bestaat enkel op het vlak van de representatie. Op dat vlak krijgt de geschiedenis onder andere vorm door middel van verhalen.”

Dankzij vormen van representatie, zoals kunst of literatuur, is het verleden dus indirect toegankelijk. Literatuur moet echter niet als de afspiegeling van de werkelijkheid worden beschouwd, maar als een constructie of een discours. “Wie voert het hoogste woord en wie bepaalt hierdoor welke zienswijzen als ‘normaal’ te beschouwen zijn” is fundamenteel. Dit komt doordat de inhoud en de manier waarop iets wordt gesproken, bijdraagt aan de betekenis(sen) (Brillenburg Wurth & Rigney, 2006:93). Literatuur, als bron van representatie, onthult een bepaalde ideologie en is dan ook niet neutraal. De representatie hiervan kan problematisch zijn. Dit is duidelijk in het geval van koloniale literatuur waar de koloniale ideologie domineert. Het Zelf – blanke kolonisator – is vaak de verteller of de focalisator en de gekoloniseerde – de Ander – komt nauwelijks aan het woord. Zijn representatie wordt dus bepaald door de blik van de kolonisator, die de gekoloniseerde vaak als primitief, onderontwikkeld of achterlijk portretteert.

Daartegenover is echter rond de jaren 70 kritiek op gekomen met behulp van het postkolonialisme. In het glossarium *Handbook of narrative analysis* definiëren Herman & Vervaeck (2019:246) deze literatuurstudie als “a form of narratological criticism that in its ideal form ‘reveals the political unsaid of both the text and the social conditions that produced it’”. Deze literatuurstudie beoogt de spanningen, de machtsverhoudingen en de gevolgen van de koloniale heerschappij bloot te leggen. Postkolonialisme bestudeert gewoonlijk koloniale of

postkoloniale literatuur. Er wordt echter gewezen op het gebrek aan “unique methods, concepts, and theories” aangezien deze theorie in de nasleep van het poststructuralisme is bedacht. Deze literatuurstudie vertoont tevens veel overeenkomsten met “feminist, queer, ethnic or minority-related” literatuurkritische benaderingen.

Als reactie op koloniale verhalen vanuit een eurocentrische blik ontstaat postkoloniale literatuur. Brillenburg Wurth & Rigney (2006:382) beschrijven deze term als:

“literatuur die op een of andere wijze voorkomt uit de koloniale ervaring, zich direct of indirect verhoudt tot de koloniale overheersing en geproduceerd is in de periode tijdens en na die overheersing.”

Hoewel deze term verwijst naar een ruim corpus uit verschillende landen, hebben ze toch één ding gemeen. Het behandelt de literatuur uit culturen die de West-Europese koloniale overheersing hebben meegemaakt. De herschrijving van de Ander staat centraal, waardoor het postkolonialisme zich verwijdt van de Europese superieure blik. Er bestaan verschillende manieren waardoor de Ander niet meer ondervertegenwoordigd wordt. Ten eerste kan het personage vanuit zijn eigen perspectief spreken om zijn onderbelichte ervaring te uiten. Dit wordt geïllustreerd in het boek *De koningin van Paramaribo*. Het hoofdpersonage Maxi Linder wordt als een volksheldin beschreven, onder andere vanwege haar vrijgevigheid aan arme kinderen, terwijl ze uitsluitend als een schaamteloze prostituee wordt beschouwd door haar blanke klanten. Ten tweede is het herschrijven van de (neo)koloniale geschiedenis ook een middel waarbij de stem van de Ander wordt gehoord. Zo laat de roman *Hoe duur was de suiker* de absurditeit en de gruwelijkheid van de kolonie zien door middel van de vertellende instantie en gekozen personages. Dit beeld staat in fel contrast met de koloniale literatuur aangezien de overheersing als onproblematisch en normaal wordt weergegeven.

Naast Edward Saïd en Gayatri Spivak is Homi Bhabha een belangrijke naam binnen de postkoloniale literatuurkritiek. Deze Indiaanse literatuurwetenschapper heeft twee begrippen geïntroduceerd: *mimicry* en hybriditeit. Beide begrippen zijn het gevolg van de ambivalentie van het koloniaal discours en de relaties tussen kolonisten en. Bhabha (1994) betwijfelt of deze binaire opposities (blank/zwart, beschaafd/onbeschaafd, dominant/ondergeschikt...) moeten worden gezien worden. Hiermee beschrijft hij het complexe mengsel van aantrekking en afkeer in de relatie tussen kolonisten en gekoloniseerden. Hij stelt verder dat het koloniaal discours onbedoeld ambivalent is. De oorzaak hiervan is dat dit discours aan de ene kant, berust op de Ander naar zijn beeld te schaven. Aan de andere kant, juist helemaal niet, want anders zou het

onderscheid tussen het Zelf en de Ander verdwijnen. Dit kan gevaarlijk zijn voor de hiërarchische orde van de koloniale samenleving. Daarom wordt er gewezen op een “onvolledige nabootsing van de westerling” om de *mimicry* te definiëren (Brillenburg Wurth & Rigney, 2006:386). In postkoloniale literatuur dient dit concept verder als een manier om met de koloniale ambivalenties te spelen of als een vorm van toe-eigening van de westerse cultuur met als doel hogerop te klimmen in de koloniale samenleving.

De term hybriditeit verwijst daarnaast naar de

“uitkomst van een proces waarbij aspecten van het koloniserende en gekoloniseerde subject ‘onwettig’ zijn vermengd. Dit proces schept een ‘derde’ identiteit tussen bestaande culturen en ondergraaft de gelegenheid van een essentialistisch idee van identiteit als een vaststaand gegeven.” (p.404)

Dit proces is kenmerkend voor postkoloniale auteurs, aangezien hun cultuur jarenlang in contact is geweest met de cultuure van de overheerser. Om over de eigenheid van de hybride identiteit te spreken, wijst Bhabha op een *third space* waarin deze identiteit tot uiting komt. Aangezien deze ruimte noch westers noch inheems is, maar een mengvorm van beide is. Literatuurwetenschapper Frans-Willem Korsten (2005:278) geeft dit duidelijk weer: “hybriditeit is geen kwestie van of-of, maar een kwestie van ‘en-en’”. Hybriditeit kan op verschillende wijzen verschijnen in termen van cultuur, politiek, identiteit en zelfs op taalkundig vlak. Het gebruik van Sranantogo in literaire teksten is hier een goede illustratie van. Deze taal is een mengvorm van voornamelijk Engels, Nederlands en Afrikaanse talen en dient, naast het Surinaams-Nederlands, als lingua franca in Suriname. Beide romans van het corpus bevatten woorden in het Sranantogo. Dit geldt voornamelijk voor het boek van McLeod. De oorzaak hiervan is dat deze taal oorspronkelijk een contacttaal was tussen de gekoloniseerden onderling, maar later ook tussen de slaafgemaakten en de plantage-eigenaren.

2.1.1 Positie van Surinaamse literatuur als (post)koloniale literatuur binnen de Nederlandse geschiedschrijving

Volgens Praamstra & Francken (2012) is de literatuurgeschiedenis verbonden met de literatuurkritiek. De opname van romans in de literaire geschiedschrijving hangt af van de evaluatie van de critici. Deze twee componenten van het literaire circuit vormen samen het ‘canoniseringsproces’.

Hoe duur was de suiker en *De koning van Paramaribo* zijn twee romans uit de twintigste eeuw. In de *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* (GNL) van 1900-1945 (2015) valt op dat de Surinaamse literatuur weinig aan bod komt. Dit sluit aan bij het feit dat er meer aandacht wordt geschonken aan het Nederlandse nationale literaire leven, ten koste van buitenlandse of andere Nederlandstalige literatuur (Sanders, 2007). ‘Overzeese’ literatuur neemt een marginale plaats in binnen de literaire geschiedschrijving. Als het wordt behandeld, gebeurt dat voornamelijk in verband met het Nederlandse nationale literaire leven. Zo wordt het werk van Albert Helman hierin beschreven vanwege de populariteit onder de toenmalige Nederlandse critici. Verder wordt het werk van Anton de Kom besproken, ondanks zijn onpopulariteit bij de toenmalige critici. Het feit dat E. Du Perron, een belangrijke schrijver en criticus van die tijd, de kwaliteiten van zijn werk in Nederlandse literaire kringen probeerde te prijzen, zou de aanwezigheid van deze Surinaamse auteur kunnen verklaren.

In de volgende reeks over de periode 1945-2005 besteedt Hugo Brems (2006) in de *GNL* meer aandacht aan de Surinaamse productie. Hoewel deze literaire productie steeds minder op Nederland gericht was, vanwege het verlangen naar emancipatie en naar herwaardering van de lokale cultuur. De Surinaamse literatuur wordt hier in de loop van de decennia in haar complexiteit ontwikkeld. Deze verandering kan deels worden verklaard doordat critici meer geneigd waren om literatuur buiten de nationale grenzen te bespreken. Daarnaast is het feit dat de Nederlandse samenleving meer divers is geworden ook een belangrijk aspect, waardoor er meer belang werd gehecht aan auteurs met multiculturele achtergrond.

Desalniettemin neemt de Surinaamse postkoloniale literatuur een marginale plaats in binnen het Nederlandse literaire leven, net zoals de andere ex-koloniën. Een van de argumenten is het verschil in normen tussen Suriname en Nederland met betrekking tot de beoordeling van de literaire waarde van een roman (Brems, 2006:579). In dat opzicht pleiten Praamstra en Francken onder andere voor het opstellen van een apart regionale literatuurgeschiedenis, zodat de postkoloniale werken kunnen ontsnappen aan de vergetelheid. Voor Surinaamse literatuur geldt het handboek van van Kempen *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur* (2003) als een baanbreker.

2.2 Ruimtestudie

Als uitgangspunt moet de kwestie van de perceptie van de narratieve ruimte aan de orde komen. Hoewel deze ruimte voorheen de functie had “to supply a general background setting, something to be taken for granted rather than requiring attention”, zijn literaire critici en theoretici het nu eens over de analytische waarde ervan. (Herman & al., 2008:551) De bijdrage van verschillende onderzoekers (als Gaston Bachelard, Henri Lefebvre of Edward Soja) heeft immers het belang van de ruimtestudie ingewijd, die tot dan toe terzijde werd geschoven ten gunste van de studie van de tijd. Met deze *spatial turn* is men er meer dan ooit van bewust dat de ruimte niet uitsluitend een container van de werkelijkheid is. Deze kan immers ook fungeren als een sleutelhulpmiddel om te begrijpen hoe en waarom iets plaatsvindt (Garcia, 2013). Deze stelling komt overeen met wat Herman & Vervaeck (2019:60) hebben verwoord: “Actions cannot be separated from the setting [...] Moreover, the setting often amounts to an index for the action”. De term ‘setting’ wordt gedefinieerd als de tijdruimtelijke context. In die zin zijn ruimte en handelingen onderling afhankelijk. Specifieke gedragingen of sociale conventies zijn dan ook bepaald door de ruimte.

2.2.1 Geokritiek

De geokritiek treedt in de voetsporen van de *spatial turn*. Deze theorie wordt geïntroduceerd door de Franse onderzoeker Bertrand Westphal. In zijn boek *La géocritique. Réel, fiction, espace* (2007) wordt deze nieuwe term uitvoerig beschreven. Westphal behandelt een ruimtestudie die bij voorkeur wordt toegepast in de literatuuranalyse. Hiermee wordt er op de ruimte, haar inscriptie en beeld in literaire werken ingegaan. Daarom neemt het dezelfde ruimte onder de loep vanuit een analyse van verschillende teksten en standpunten met de bedoeling een scherp inzicht van deze ruimte te verkrijgen. Het beoogt verder om inzicht te geven in de relatie tussen de personages en de ruimte-tijd waarin ze zich bewegen. Dit biedt de mogelijkheid om de psychologie van de personages te verdiepen door hun perceptie van de ruimte over te brengen.

Vanuit deze analyse wordt de ruimte zoals deze is afgebeeld in de literatuur ook bekeken in relatie met zijn buitentekstuele referent want “le référent et sa représentation sont interdépendants, voire interactifs”, aldus Westphal (2007:186). De geokritiek ziet de

ruimtestudie als een dialoog tussen ruimte en literatuur. Volgens Westphal verandert de reële ruimte door middel van literatuur.

Uitgaande van het beginsel uit Westphals theorie dat de bedoeling de volgende is: “sonder les espaces humains que les arts mimétiques agencent par et dans le texte, par et dans l’image, ainsi que les interactions culturelles qui se nouent sous leur patronage” (2000 :17) en dat de ruimte lijkt op een “tenir-ensemble d’éléments hétérogènes, qu’il conviendra d’observer dans leur mouvance” (2000 :15), baseert de geokritiek zich op vier methodologische begrippen: multifocalisation, polysensorialité, une vision stratigraphique et intertextualité. Deze zullen worden uitgelegd in de twee volgende delen.

2.2.1.1 Multifocalisation – Polysensorialité

Het meervoudige beeld van de ruimte is een gevolg van het feit dat de perceptie wordt bepaald door wie deze observeert en ervaart. Daarom suggereert dit perspectief dat de waarneming van de ruimte zal verschillen naargelang welk personage deze ruimte waarneemt. Elk personage beleeft de ruimte immers op een andere manier. Zo kan een exogeen standpunt leiden tot een erotiserend beeld van de ruimte waarin stereotypen tot uiting komen. Deze visie wordt ‘la vision du voyageur’ (2007 :209) of die van de kolonisator genoemd, want

“il conforte la bipolarité traditionnelle. Un sujet, toujours le même, observe un objet, toujours l’Autre : une culture regardante se focalise sur une culture regardée dont le statut de « culture » est le plus souvent minoré ». (p.201)

Een endogeen standpunt resulteert daarentegen in een ‘autochtone’ ruimteweergave want het onderhoudt een relatie van nauwe vertrouwdheid met de ruimte van referentie. De allogene positie bevindt zich halverwege tussen het exogene en het endogene standpunt. De interactie van deze drie standpunten verzekert dat de perceptie van de ruimte niet gedeeltelijk is en garandeert dat de ruimte in zijn geheel wordt waargenomen.

Verder impliceert een meervoudige waarneming ook de inachtneming van de zintuigen tegenover de bestudeerde ruimte. Hoewel het gezichtsvermogen in verhalen dominant is, duidt Westphal aan dat de andere zintuigen - het gehoor, de reukzin, het proeven en het voelen - ook een alternatieve ruimtewaarneming kunnen leveren. Men moet dan ook alle zintuigen in aanmerking nemen in het kader van een geokritische benadering zodat de ruimteperceptie volledig kan zijn.

2.2.1.2 Une vision stratigraphique – Intertextualité

Westphal wijst erop dat het onmogelijk is om de ruimte en de tijd te scheiden. De twee vorige perspectieven (*multifocalisation, polysensorialité*) gelden alleen voor een ruimte op een bepaald moment. Het komt overeen met een synchroon beeld. Echter, de ruimte evolueert in de tijd. Daarom geeft Westphal aan dat de studie van de ruimte zich moet voorzien van een ‘archeologische’ dimensie. Met andere woorden, deze moet in lagen worden bekeken. In dat opzicht lijkt het interessant om meerdere ervaringsruimtes te analyseren en de evolutie daarvan in kaart te brengen. Een diachroon perspectief kan immers een manier zijn om de veranderde ruimterelaties waar te nemen.

Met als doel een heterogeen beeld van de ruimte te behalen, doet de geokritiek in sommige gevallen beroep op de intertekstualiteit of de intermedialiteit. In dit opzicht is het gebruikelijk om verschillende literaire en/of artistieke werken in aanmerking te laten komen die betrekking hebben op dezelfde fictionele of reële ruimte want “la perception de l’espace ne peut qu’être médiatisée par d’autres textes, d’autres oeuvres, et son étude ne peut faire l’économie de cette médiatisation qui pose le problème du stéréotype”, aldus Carole Doudet (2008).

2.2.2 Geokritiek en postkolonialisme

De geokritiek blijkt verder een relevante analysemethode te zijn met betrekking tot het postkolonialisme, zoals literatuurwetenschappers Khalid Zekri (2013) en Yves Claveron (2017) aangeven. Ze zijn gespecialiseerd in Postcolonial Studies en hun analyses hebben tevens de gelijkenissen van beide concepten uitgewezen. Postkolonialisme en geokritiek sluiten goed bij elkaar aan, want beide dragen bij tot het in twijfel trekken van de overmacht van de dominante visie en het ontmantelen van het eurocentrische perspectief.

In tegenstelling tot de imagologie, waar de analyse meer rekening houdt met de waarnemer, dringt de geokritiek aan op de geobserveerde ruimte en de noodzaak van een veelzijdige blik daarop om die vervolgens volledig waar te nemen. Westphal (2000:10) definieert dit als een *hetero-image*. Hij brengt het volgende aan het licht:

“le regard colonialiste était un regard essentiellement monolithique, qui, par sa nature même, embrassait l’espace en fonction d’un seul point de vue : le sien - les autres n’étant que très marginalement pris en compte, ou saisis dans leur irrévocable altérité.”

Zo worden ook ondervertegenwoordigde stemmen (de Ander) in aanmerking genomen. Aangezien de ruimte in haar veelzijdigheid wordt waargenomen, zowel door gekoloniseerden als door kolonisten, draagt dit eveneens bij tot een transkoloniale blik ervan. In de woorden van Remco Raben (2016:17) tracht deze visie te zien “hoe de verschillende leefwerelden in onderlinge relatie tot elkaar hebben bestaan”.

Uitgaande van een postkoloniale kritiek wordt de ruimtestudie bovendien een theoretisch middel om de sociaal-politieke structurering van de ruimte aan het licht te brengen. Niet-ruimtelijke relaties - zoals sociale, religieuze, politieke en morele bijvoorbeeld-, komen zo tot uitdrukking in de ruimtelijke configuratie (González, 2018). Steunend op de resultaten van Edward Said, Edward Soja en Frantz Fanon, stelt Claveron (2017) dat de koloniale ruimte zowel een verticale rassenhiërarchie, als een horizontale hiërarchie weerspiegelt waarin het dominante Europese centrum centraal staat in het nadeel van de inheemse buitenwijken.

Samengevat legt de geokritiek de nadruk op vier perspectieven:

1. Het kruisen van teksten en artistieke werken (*intertextualité*)
2. Het samenbrengen van endogene, exogene en allogene standpunten (*multifocalisation*)
3. Het onthullen van verschillende spatio-temporele lagen (*vision stratigraphique*)
4. Op de waarneming van alle zintuigen (*polysensorialité*).

Deze vier perspectieven kunnen bijdragen aan de analyse van de ruimten van het corpus in het kader van een postkoloniale lezing. Derhalve zal worden ingegaan op de waarneming van diverse personages en de manieren waarop ze de ruimte zintuigelijk ervaren. Verder zal de representatie van deze ruimte in de twee romans vanuit een diachronisch perspectief behandeld worden.

2.2.3 Heterotopie

Ter aanvulling van de geokritiek is het begrip van *hétérotopie* van Michel Foucault (1967) een belangrijk inzicht in het kader van een spatiale benadering van mijn corpus. Het verwijst naar een ‘*espace autre*’ die aanwezig in elke cultuur is en die buiten de normen van de samenleving valt. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen crisisheterotopieën (*hétérotopies de crise*) en afwijkende heterotopieën (*hétérotopie de déviation*). De eerste verwijst naar heilige of verboden plaatsen die toegewezen zijn voor personen die in crisis verkeren ten aanzien van de samenleving. Hij noemt als voorbeeld menstruerende vrouwen of ouderen in bepaalde

culturen. Afwijkende heterotopieën zijn voorkomender in westerse culturen, aldus Foucault. Ze hebben betrekking op locaties waar mensen zich gedragen op een manier die afwijkt van de sociale norm, zoals gevangenissen, psychiatrische klinieken of bordelen. Als gevolg daarvan verstoort deze vaak gemarginaliseerde ruimte de gevestigde maatschappelijke orde.

3. Analyse

EERSTE CASE STUDY: *HOE DUUR WAS DE SUIKER* (1987)

3.1 Samenvatting van *Hoe duur was de suiker*

In 1987 verscheen de debuutroman *Hoe duur was de suiker* van Cynthia McLeod. Deze bestseller beschrijft het verhaal van twee pleegzussen, Sarith en Elza, die samen opgroeien in de bloeitijd van de suikerhandel op een plantage. Het speelt zich in koloniaal Suriname af tussen 1765 en 1779. De avonturen die ze in Paramaribo beleven, de enige stad in de kolonie, komen verder aan bod. Er wordt ook verteld over de levens van hun omgeving tijdens deze periode, waaronder die van de slaafgemaakten. Als lid van een plantersgezin verschilt het leven van die twee zusters sterk van dat van de gekoloniseerde bevolking. Terwijl ze in luxe wonen, zijn slaafgemaakten gedwongen om hard te werken om alle die rijkdom te produceren. Daarom zijn diegene die de prijs van de suiker ervaren want hun “handen, armen, benen, menslevens gingen er aan.” (p.73). Dit leven wordt echter bedreigd door de constante aanvallen van ontsnapte slaafgemaakten, evenals door de oorlogen die in het oerwoud worden gevoerd om die vluchtelingen op te pakken.

3.2 Ruimtelijke analyse

In *Hoe duur was de suiker* is de narratieve ruimte in drie delen verdeeld. Het personage Sarith verwoordt het namelijk als volgt: “Behalve de stad en de plantages was er alleen maar oerwoud” (p.18). Deze plekken gingen uit van de behoeften van het koloniale systeem. Plantages dienden als basis daarvan. Dat was de plek waar de rijkdom – koffie, cacao, suiker - ontstaat. Deze producten belandden daarna in Paramaribo, de koloniale stad. Deze havenstad belichaamde het economische en administratieve centrum van de kolonie. Sigrid Heirman (2019:41), afgestudeerd met een proefschrift over de stedelijke uitspreiding in Paramaribo, verduidelijkt dit punt door te stellen: “Paramaribo was meer dan een haven. Het was ook het centrum van handel, ambachten, winkels en administratie binnen de kolonie”. De gewilde producten werden vervolgens naar Amsterdam vervoerd en zo in de Europese markt ingevoerd. In de achttiende eeuw vertegenwoordigde het oerwoud of het achterland een plaats die niet

werd beheerd door het koloniale bestuur. Aangezien de drie ruimten verschillende eigenschappen vertonen, zullen deze drie plekken apart behandeld worden.

3.2.1 Plantage

Zoals gezegd diende de plantage als basis van de koloniale economie. Er werden verschillende plantages genoemd in het verhaal. Vaak komen de plantages Hébron of Joden-Savanna aan de orde want de hoofdpersonages komen vandaar, maar er wordt bijvoorbeeld ook over Jericho, Klein Paradijs en enz. gesproken. Net als de overige geciteerde plekken in het boek zijn deze plantages in kaarten van vroeger terug te vinden door het reële ruimtelijke kader. Ze lagen meestal ver van elkaar en waren bereikbaar via het water. Elke plantage bestond uit een groot huis waar de eigenaar en zijn gezin wonen, een kleine woning voor de opzichter, een magazijn, een botenhuis, slavenhutten en velden natuurlijk. Afgezien van een paar administratieve taken of recreatieve gelegenheden in Paramaribo kon er worden vastgesteld dat de bewoners in een partiele zelfvoorzienende omgeving woonden.

Deze teruggetrokken en afgelegen plek vertoonde een scherpe fragmentatie van de ruimte. Inwoners horden bij een bepaalde plaats, afhankelijk van status en met name huidskleur. Deze karakteristieken bepaalden de functie van iemand ten opzichte van de ruimte. Als bemiddelaar kon de blanke opzichter in alle onderdelen van deze ruimte aanwezig zijn. Daarom bemoeiden planters zich met de veldslaven en kwamen dus meestal niet in slavenruimten. Indien dit gebeurde, dan was het om hun gezag te doen gelden. In tegenstelling tot blanken, dienden zwarte mensen in alle ruimten tot een doel, gezien hun slavenstatus; en dit was zeker het geval zodra er ook blanken aanwezig waren.

Zwarte mensen werden immers als functioneel beschouwd. In het plantagehuis werden allerlei huistaken uitgevoerd, zoals koken, schoonmaken, oppassen op kinderen, tot boodschappen sturen, masra's en misi's (planters en vrouwelijke familieleden) aankleden. Door de nabijheid van masra's beschikte de klein groep huisslaven over een hogere status dan veldslaven. De waarde hing dan ook af van de arbeidskracht en het nut. Het is daarom niet verwonderlijk dat planters slaafgemaakten beschouwden als een instrument die ze in staat stelde om winst te behalen. Dit wordt geïllustreerd in het volgende fragment:

“Geen prettige of vriendelijke voor de slaven weliswaar, want mevrouw Jeremiah was ook een genadeloze meesteres geweest, die de zweep niet liet sparen, maar toen kregen de slaven altijd voldoende eten en zorgde ze ervoor, dat de zieken goed behandeld

werden. Voor zwangere vrouwen en kinderen werd er uitermate goed gezorgd, want de misi wist maar al te goed, dat dat voor haar de beste investering was”. (p.77).

In de ogen van mevrouw Jeremiah, de echtgenote van een plantage-eigenaar, zijn slaafgemaakten wel een winstgevende koopwaar. Dit betekent dat slaven voor haar niet werden beschouwd als mens, maar als middel om een economisch doel te bereiken. Die overtuiging wordt in de ruimtestructuur weerspiegeld. Daarom hadden zwarten toegang tot specifieke ruimten, zoals het plantagehuis. Hierdoor konden ze de functie uitvoeren waar ze voor waren aangesteld, namelijk als slaaf. Deze opvatting staat in dezelfde lijn als de toenmalige jurisdictie. Zwarten werden pas in 1828 als mens erkend en daarvoor werden ze juridisch slechts als “roerende goederen” beschouwd. (Wilschut, 2006)

Ruimtelijke fragmentatie veronderstelt segregatie, omdat het leidt tot het sociale en ruimtelijke isolement van de slaafgemaakten binnen de plantage zonder wil. Door de functionele toestand ervoeren ze geen vrijheid, ze hoorden bij slavenhutten of bij de werkplek. De plantage kwam voor als een afgesloten ruimte die symbool stond voor onderdrukking en lijden. Hun bewegingsvrijheid was daarom beperkt tot de toegestane en opgelegde vrijheid door de eigenaar. Uit de plantage weggaan gebeurde alleen als een slaafgemaakte een boodschap moest doen voor zijn/haar meester. Of indien deze verhuisde, zoals het geval werd voor Mini-Mini die ook meeding toen misi Sarith trouwde.

De slaafgemaakte behoorde aan de eigenaar toe, daarmee kon hij niet zijn positie in de ruimte claimen. Daarom zat deze in een problematische relatie met de plantageruimte. Voordat de oude Ashana, huisslaven in plantage Hébron, stierf door de zweepslagen die ze had kregen, zei ze het volgende tegen haar masra: ‘No sari masra, me go na hoso, mi hoso no sabi katibo, no sari’ [Wees niet bedroefd masra, ik ga naar huis, mijn huis kent geen slavernij, wees niet bedroefd] (p.105). Met deze uitspraak suggereert ze dat de plantage niet haar thuis is. Ondanks het feit dat ze daar is geboren en getogen en haar hele familie bij haar in de buurt heeft, sluit ze zich van deze vertrouwde plek. Een huis, als een spatiale structuur waar ze haar vrijheid kan uitoefenen, is daarom vergelijkbaar met het hiernamaals en niet met haar leven op de plantage dat per definitie een instrument van onderdrukking is voor niet-vrije mensen zoals zij.

In tegenstelling tot deze visie is de ruimte van de plantage anders als het personage de ruimte beheert, met andere woorden als hij van de voordelen van dit koloniale systeem geniet. Natuurlijk blijft het een geïsoleerde en gefragmenteerde ruimte, maar het lijkt meer met elkaar verbonden. Bezoeken aan andere plantages of aan Paramaribo waren gebruikelijk. Rijke

planters hadden een woning in de hoofdstad. Deze bezoeken vonden meestal plaats in het kader van familiebezoeken of tijdens bijvoorbeeld feestelijke of religieuze evenementen. Nieuwjaar viering, bar mitswa, trouwfeesten zijn goede illustraties uit het boek.

In de plantage vormde de plantagebezitter en zijn familie de witte toplaag van de hiërarchie. Dit komt doordat de plantage persoonlijk eigendom is en doordat deze doorgaans blank zijn, aangezien de slavenmaatschappij in Suriname ook bepaald werd door huidskleur. Daarom wordt geen functionele rol beoefend, zoals het volgende fragment stelt. Dit is één van de opmerkingen van Rutger Le Chasseur. Dit personage groeide namelijk op in Europa en verhuisde onlangs naar Suriname om als *assistant-administrateur* te werken. Volgens de geokritische theorie vertegenwoordigt hij een exogeen standpunt:

“Hij had al gemerkt, dat de voornaamste bezigheden van de kolonisten, bij de mannen, bestond uit drinken, eten, kaart- en hazardspelen, bij verschillende vrouwen slapen en zogenaamd zwaarwichtige gesprekken voeren, die altijd gingen over geld, de gouverneur, aanvallen van de bosnegers en hun eigen kleine kringetje. Bij de vrouwen was het niet anders, babbelen, roddelen, klagen over luiheid van slavinnen, over gedrag van echtgenoten, snoepen en nog eens roddelen. En verder werd er gepronkt, gefeest, geprobeerd elkaar te overtroeven in het tentoonstellen van weelde en pracht.” (p.32)

De plantageruimte wordt daarom geassocieerd met positieve gevoelens zoals verheug, rust, veiligheid en vrijheid. Sarith ontsnapte echter aan de regel. Het isolement en de saaiheid van de plantage weeg op haar omdat ze een frivool karakter heeft. De plantage is het symbool geworden van verveling en later ook van de verantwoordelijkheid die er is ten opzichte van het nageslacht. Dit zou verklaren waarom er vaak op en neer werd gereisd naar Paramaribo om het gebrek aan vermaak in te halen.

3.2.2 Paramaribo

“Paramaribo is zo'n mooie heldere stad, niet groot, maar prachtig, fris en schoon” (p.20). Dit zijn de woorden van Rutger toen Elza zijn mening over de stad vroeg. Hij prees de eigenschappen van dit “mooie witte stadje” met een “fleurige aanblik” (p.28) dat steek erg af tegen het mistige en regenachtige Amsterdam en haar nauwe straten, volgens hem. Het witte verwees naar de witte herenhuizen in het koloniale stadscentrum, het fleurige aspect naar de veel beplante oranjebloesems door de straten heen. Tegen het eind van de 18de eeuw groeide

de stad uit van 0,25 km² tot 3,75 km². Uitgaande van de resultaten van zijn vooronderzoek, stelt Pr. Heirman (2019:41) verder dat deze snelle stedelijke uitbreiding mogelijk werd gemaakt door de bloeiende plantage-economie. Deze eeuw was immers een gouden tijd voor planters in Suriname want suiker, koffie, cacao, tabak en katoen werden destijds erg gevraagde producten.

Paramaribo, en bij uitbreiding Suriname, beschikte dan ook over een internationale faam. De vele rijkdommen hebben in het buitenland aanleiding gegeven tot de reputatie om een eldorado te zijn. Tijdens haar verblijf in Amsterdam, heeft Elza bijvoorbeeld over haar geboorteland Suriname gehoord dat “de grond er zo vruchtbaar is, dat als je vandaag een stekje in de grond stopt, je 2 weken later een grote boom hebt met rijpe vruchten” (p.125). Jan, een jongen afkomstig uit een arm Hollands gezin, besloot om naar dit “wonderlijke land” te reizen en zich bij het leger aan te sluiten, want er werd verteld dat dit gebied de plek was “waar alle blanken rijke waren, alleen maar omdat ze blanke waren” en want de bossen zou goudmijnen bevatten. (p.180)

In de praktijk werd Paramaribo, als centrum van het koloniale bestuur, gebruikt als toevluchtsoord voor plantage-eigenaren. Deze stelling komt overeen met het volgende fragment uit de thesis over raciale verhoudingen en stadsslavernij in Paramaribo van Jessica Poulino-Smits (2020:5):

“Koloniale slavensamenlevingen werden beheerst door angst, van de slaafgemaakten voor het geweld van de eigenaren, en van de eigenaren voor opstand door de slaafgemaakten [...] Suriname past in dat beeld; de koloniale machthebbers waren bang voor de slaafgemaakten op de plantages en de marrons. Maar in de stad waande men zich lange tijd veilig.”

Zoals er in de roman wordt beschreven, overvallen marrons² door de jaren heen vaak plantages en steken ze het plantagehuizen in brand. Ook wordt er voedsel en gereedschappen meegenomen, werden slaafgemaakten bevrijd en werden de plantage-eigenaar vermoord, als ze slavenmishandeling bekenden. Dit zorgde voor een angstigst gevoel, aangezien de orde van planters werd ingestort door eventueel verlies aan controle:

“Ay, wat waren die bakra's [blanken] nu bang. Je kon de angst in hun ogen zien. In vele huizen ging de heer des huizes naar bed met een pistool naast zich. Bij andere families werden deur en raam van de slavenhutjes 's avonds van buiten met een hangslot op slot

² Voormalige slaafgemaakten die in het oerwoud wonen

gedaan om te verhinderen dat de slaven 's nachts naar buiten zouden gaan. Ieder moment verwachtten de blanken een opstand.” (p.162)

De situatie was zodanig dat de Gouverneur een “wanhopige brief aan Zijne Majesteit de Prins” schreef zodat een soldatentroep zou worden gestuurd (p.155). In 1773 landde de Zwitserse Kolonel Fourgeoud in Suriname met een duizendtal mannen om de situatie onder controle te krijgen. De geïsoleerde ligging van de plantage versterkte dit gevoel, waardoor velen besloten om naar Paramaribo te verhuizen en de plantage onder de leiding van een opzichter te laten staan. Dicht bij het koloniaal bestuur werd het gevoel van onveiligheid aanzienlijk verminderd.

De hoofdstad Paramaribo vertoonde enige overeenkomsten met de plantage, wat betreft de segregatie van de ruimte die voortvloeit uit de sociale hiërarchie. Als koloniale samenleving zou men denken dat er een witte toplaag, een gekleurde middenklasse en een zwarte onderklasse bestonden. De werkelijkheid was in de stad echter ingewikkelder dat deze simplistische maatschappelijke piramide. De Surinaams-Nederlandse onderzoekster Ellen Neslo (2016:144), gespecialiseerd in de geschiedenis van Paramaribo, wijst er in haar studie *Een ongekende elite* op dat aan het einde van de 18de eeuw drie verschillende piramides in Suriname waren gebaseerd op de huidskleur en de status. Zo bestond er een hiërarchie binnen de witte bevolking, één binnen de gekleurde bevolking en een andere in de slavenbevolking. In elk van deze piramide was er een volgende hiërarchie, die zich baseerde op onder andere economische categorieën, beroepen en politiek. De volgende fragmenten zijn illustratief om te begrijpen hoe de witte maatschappelijke piramide in elkaar zat:

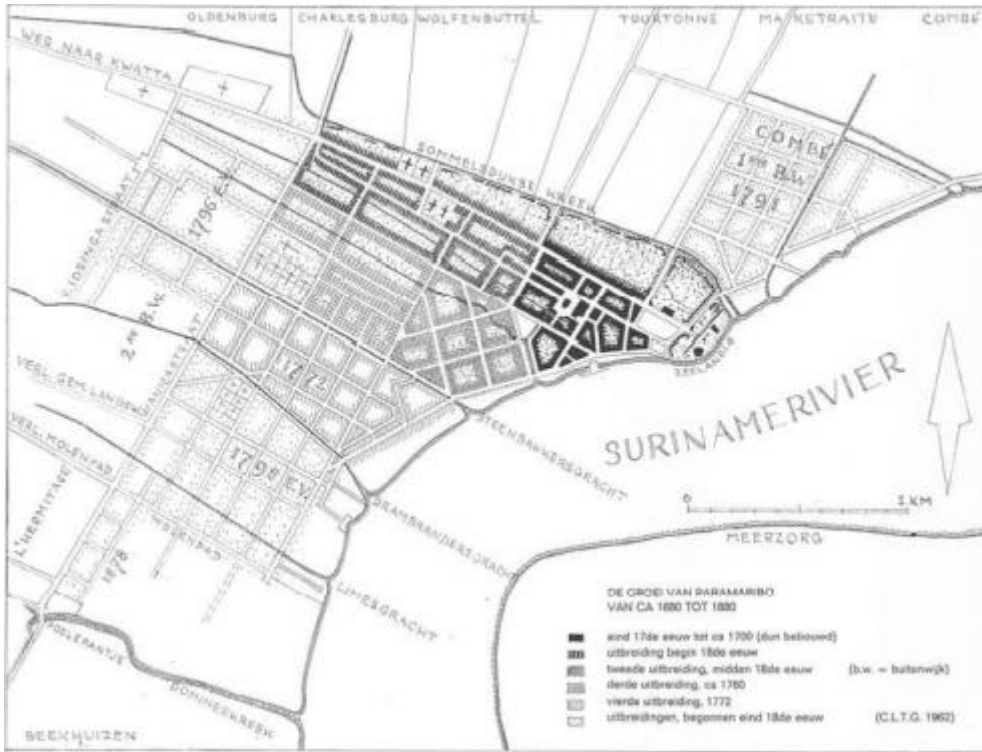
“Deze gebeurtenis was speciaal ter ere van Gouverneur Nepveu, die de Joden een goed hart toedroeg, en niet zoals veel andere blanken de Joden eigenlijk als tweederangsburger wilden gaan beschouwen.” (p.141)/ “Een heel groot diner werd gegeven in het paleis, honderden gasten zaten aan de feestelijk verzorgde tafels, zoals altijd de Joodse paren afzonderlijk voor hun kösher bereide spijzen. Ook mensen van lagere standen waren uitgenodigd, zoals de schippers van koopvaardij schepen en andere ingezetenen [...] De dag van het diner was dit heel gemakkelijk, de Joden zaten immers apart boven” (p.136). / “In 1775 was er in Paramaribo een Hollandse schouwburg geopend, maar de Joden mochten deze niet bezoeken” (p.236). / “Ze [soldaten] waren ook weer een speelbal in de handen van de groep blanken, die hen misbruikte; de planters, het koloniale gouvernement, de Direkteuren van de Sociëteit in Nederland” (p.190)

Uit de bovengenoemde fragmenten kan worden opgemerkt dat de indeling van de koloniale maatschappij die door Neslo wordt gehanteerd, geen rekening houdt met de religieuze identiteit, ondanks dat dit kenmerk werkelijk een bepalende factor werd. Net zoals de gekleurde en zwarte bevolking, werd voor Joden de toegang tot bepaalde ruimten - schouwburg hier - ontzegd. Het joodse dieet werd later gebruikt als een excuus om Joden te scheiden van de christenen bij het diner van de Gouverneur. De opmerking van de verteller dat Joden door een groot deel van de blanke bevolking als tweederangsburgers werden beschouwd, onthult echter een vorm van sociale uitsluiting. Het tafereel van dit diner en het laatste fragment weerspiegelen degelijk hoe de witte sociale hiërarchie in elkaar zat.

De leden van het koloniale bestuur en de plantage-eigenaren vormden de dominante oligarchie. Ze werden door de Joodse planters gevolgd vanuit het economisch standpunt. Voor gelijkwaardige economische en/of professionele posities waren Joden in de samenleving inferieur aan christenen. Alle andere beroepen, waaronder matrozen en soldaten, bevonden zich lager op de maatschappelijke piramide. In het geval van soldaten dienden ze alleen als een instrument van de koloniale overheersing om marrons in het oerwoud te veroveren voor het economische belang van de dominante groep.

De koloniale hiërarchische piramide werd weergegeven in de ruimtelijke structuur. Kolonialisme heeft daadwerkelijk het gezicht van de stad Paramaribo bepaald. Steunend op de resultaten van de Amerikaanse geograaf Edward Soja (1989), bevestigt Yves Claveron (2017:3) dat:

“L’urbanisme colonial est donc référencé au centre, toujours européen. E. W. Soja parle de l’organisation de l’espace en tant que production sociale et dialectique « socio-spatiale » et décrit une répartition entre « centres dominants » et « périphéries subordonnées », constante de l’espace capitaliste, qui correspond bien à l’urbanisme colonial ».

Afbeelding 1: "Temminck Groll, *Plattegrond Paramaribo, De groei van Paramaribo van ca 1680 tot 1880*, 1962." Uit: Poulino-Smits (2020:13)

Afbeelding 2: “Hiemcke, *Plattegrond van de stad Paramaribo*, 1804. Gepubliceerd in *Surinaamsche Almanak 1821*.” Uit: Poulino-Smits (2020:22)

Als koloniale stad was Paramaribo geen uitzondering op de regel. De stad ontwikkelde zich historisch gezien vanuit het koloniale stadshart aan de oever van de Surinamerivier. De binnenstad werd gebruikt als commercieel centrum vanwege de nabijheid van de haven dankzij de Waterkant. Tevens diende het als zetel voor het koloniale bestuur en als verblijfplaats voor de stedelijke elite, die in grote herenhuizen woonde, zoals het volgende voorbeeld aantoont. Rutger begon als *assistant-administrateur* en woonde in de Wagenwegstraat in een “aardige woning met ruim erf en voldoende slavenvertrekken op het erf” (p.42). Na zijn promotie tot *administrateur*³ verhuisde hij naar de Gravenstraat in een ruimere herenwoning met een renaissancestijl deur, mahoniehouten meubels, een piano, luxueus bestek, nog meer slavenwoningen en met een grote tuin met allerlei vruchtbomen. Dit nieuwe huis lag op een steenworp afstand van het paleis van de toenmalige koloniale gouverneur Jan Nepveu. Dit voorbeeld benadrukt de sterke correlatie tussen de verticale sociale hiërarchie en de stedelijke indeling centrum-periferie.

Om deze correlatie anders te illustreren wordt het geval van de Gemene Weide in aanmerking genomen. De stad Paramaribo werd toen verdeeld in verschillende wijken: wijk A, B, C, en D, zoals Poulino-Smits het aangeeft (2020:22):

“Wijk A was het oude centrum van Paramaribo in de omgeving van de Gravenstraat en de Heerenstraat. Wijk B was het verlengde in westelijke richting van deze straten, de omgeving van de Wagenwegstraat. Wijk C bestond uit de straten die diagonaal op de Keizerstraat stonden, de Maagdenstraat en de Domineestraat behoorden daartoe. Wijk D was daar weer het verlengde van in westelijke richting.”

De Gemene Weide lag destijds in de wijk D en later ook in de wijken E en F, aan de rand van de stad. Vrij van enige luxe, doordat de grond modderig was en bijgevolg niet gunstig was voor de bouw, volgens Fatah-Black (2018a). Dit ruimtelijk kader was ver van het koloniaal centrum en de Waterkant gelegen. Dit vormde een woonplaats voor bijna uitsluitend vrijgemaakten en hun nakomelingen, zoals blijkt uit de statistiek van Poulino-Smits (2020:25) die berust op toenmalige wijkregisters. Zelfs vandaag wordt deze plek, die Frimangron (wijk F) heet, vrij vertaald 'land van de vrije mensen', beschouwd als het hart van de Afro-Surinaamse bevolking. Deze locatie werd niet toevallig gekozen. Volgens Fatah-Black, had de toenmalige

³ Coördinatie van financiële aangelegenheden van plantages

gouverneur Nepveu deze buurt “buiten de stad op ongebruikte grond” aangelegd om het probleem van de vrije gekleurde bevolking op te lossen. Door deze bevolking spatiaal uit te sluiten, zorgde het ervoor dat deze groep zich niet zou vermengen met de blanke populatie. Het droeg er uiteindelijk bij de koloniale hiërarchie in stand te houden.

Desalniettemin heeft dit niet verhinderd dat de hybriditeit tot uiting kwam. Zoals de roman beschrijft, begon het zich uit te drukken in de periferie, buiten het koloniale centrum. Dit was het geval met Hendrik de Mees, een vrije kleurling geboren uit de verhouding van een kolonist en zijn slavin. De vader was erin geslaagd om de slavin vrij te kopen en een huis voor haar te regelen in de buurt van de Gemene Weide. Hetzelfde overkwam de gekleurde Mini-mini: samen met Julius en de kinderen is zij naar de Weidestraat verhuisd. Deze straat kwam overeen met het begin van de wijk D. Gevallen zoals die van Hendrik en Mini-mini kwamen veelvuldig voor, doordat deze het resultaat zijn van een sociale praktijk die destijds gangbaar was. Dit gebeurde ondanks het verbod op polygamie vanwege de religieuze moraal (zowel christelijk als joods). Tevens speelde het mee dat er een verbod was op het huwelijk met een echtgenoot van een andere status (vrij/ niet-vrij) en/of met andere huidskleur. Het koloniale beleid was erg intolerant ten opzichte van dergelijke relaties.

“Elk van ze [echte Surinaamse mannen] had naast zijn wettige vrouw nog een concubine of een bijzit ergens in Paramaribo” (p.82)/ “Bijna alle blanken hadden een mulatin of kleurlinge als bijzit of concubine; dat voorzag in de behoefte van een man en schiep geen enkele verplichting. Want natuurlijk moest geen enkele blanke heer zo stom zijn om met zo'n vrouw te willen trouwen. Kreeg zo'n vrouw kinderen van hem, dan waren een paar gulden al voldoende om die te verzorgen. Hij, Van Omhoog [voornamen administrateur], had zelf ook zo'n bijzit. Hij had haar in een huisje geïnstalleerd aan de weg naar 't Oranje Kerkhof aan de rand van de stad.” (p.32).

In de roman verwijst een bijzit naar een avontuur met een *mulatin* (gekleurde) of met een vrouwelijke slaafgemaakte, en dus naar iets tijdelijks. Zoals de woorden van het personage Elza aantonen, werd deze afgekeurde sociale praktijk toch in de ruimtelijke structuur weerspiegeld.

De hybriditeit is ook terug te vinden op het gebied van de identiteit. Elza vormt een goed voorbeeld hiervan. Ondanks haar Nederlandse en Portugese afkomst, is ze net zoals haar ouders en grootouders in Suriname geboren en getogen. Men zou denken dat Elza zich, net als andere kolonisten, superieur voelde door haar Europese identiteit, maar de reis naar Nederland onthulde haar hybride identiteit. Tijdens de briefwisseling met haar vader vergeleek ze

herhaaldelijk de gewoonten van Nederland en Suriname. Ze vertelde ook hoeveel ze *haar* land, Suriname, miste. Er kan worden geconcludeerd dat de levenservaring in Suriname belangrijker was dan haar biologische afkomst, met betrekking tot haar identiteit. Dit bevestigt wat Homi Bhabha (1994) stelde over de cultuur. Dit begrip is noch als iets statisch, noch als iets zuiver te bevatten zoals de koloniale ideologie prijst. Het ruimtelijke kader is daardoor bepalend in de ontwikkeling van de identiteit.

Het geval van Rutger Le Chasseur is daar ook een illustratief voorbeeld van. Aangezien hij een tijdje overspel pleegde, wees Elza op zijn snelle aanpassing in de leefwijze van de kolonie: “Hij is een echte Surinaamse man geworden [...] realiseerde ze zich, dat al die heren die daar bij Rutger stonden, mannen waren met meer dan één vrouw.” (p.82).

Door de nadruk te leggen op de hybriditeit, ontkracht de roman de koloniale filosofie die uitgaat van de zuiverheid en de superioriteit van een volk. Kolonisatie, in de zin van een culturele rechtvaardiging, wordt dus niet geldig. In de psychologische analyse van het kolonialisme kwam Frantz Fanon (1982:71) met een andere legitimatie op. De Frans-Martinikaanse psychiater heeft uitgewezen dat alle uitbuiting zichzelf probeert te legitimeren door middel van een bijbels argument. Dit is terug te zien in McLeod's roman. Plantage-eigenaren zijn de mening toegedaan dat “het zwarte ras nu eenmaal door God geschapen om als slaven voor de blanken te werken” want “het staat uitgebreid in de Thora hoor”. Ook dit argument wordt in de roman ontkent. Rutger antwoordde daar ironisch op: “ik heb het Oude Testament van voor tot achter gelezen, maar deze passage ben ik nooit tegen gekomen, maar misschien zijn uw Thora en mijn Oude Testament niet hetzelfde.” (p.74). Hieruit kan er worden afgeleid dat zonder het beschavingswerk en de Bijbel als argumenten, slavernij en kolonisatie niet meer worden dan de gedwongen exploitatie van mensen en rijkdommen van een land.

Naast de hiërarchische orde en spatiale segregatie hadden de plantage en de stad nog één ding gemeen. Door de status ervoeren slaafgemaakten geen bewegingsvrijheid. Aangezien de relatie tussen de blanke en de niet-vrije maatschappij gebaseerd was op de uitbuiting van de eerstgenoemde boven de laatstgenoemde, werd ze gekenmerkt door een reeks repressieve maatregelen met als doel de slaafgemaakt van zijn vrijheid te beroven. Het niet naleven van deze maatregelen leidt tevens tot bestraffing, zoals deze passage aangeeft:

“Bij het schot van 8 uur moesten alle slaven echter in hun vertrekken zijn [...] Ze liep op en neer onder de boom, en toen het schot van 8 uur was gevallen, liep ze zo snel als

ze kon naar de Saramaccastraat, want ze was bang om door een dienaar van de polies te worden aangehouden” (p.173-174).

De enige wijze om niet lastiggevallen te worden, was door te beschikken over een schriftelijke verklaring (een pasje) van zijn eigen meester om zich in de stad vrij te kunnen bewegen. Zo kon Alex, de slaaf van Rutger, 's avonds ongehinderd zijn vrienden bezoeken bijvoorbeeld.

Dit bracht gekleurde en zwarte mensen ertoe om de hiërarchische orde te internaliseren en om zich aan te passen aan de kolonisator aan te passen (*mimicry*). Stijgen op de koloniale sociale ladder betekende de kans op een beter leven. Dit begon met het verkrijgen van de vrijheid. Vele onderzoekers denken dat de snelste manier om dit te bereiken, de gedwongen aansluiting was bij het Korps Zwarte Jagers⁴. Daarmee werd na verloop van tijd de vrijheid en een stuk grond aan de rand van de stad behaald. Voor vrouwen was het een concubine van een kolonist te worden, gezien degene vaak de vrouwelijke slaafgemaakte en/of hun kinderen vrijkocht. (Fatah-Black (2018b), Poulino-Smits (2020), van Stipriaan (2019))

Nadat de vrijheid was verworven, werden ze meer behandeld als blanken, doordat de voormalig slaven zich vrij door de stad mochten bewegen, ze werden betaald voor werk en ze schoenen mochten dragen. De zwarte of gekleurde huiskleur bepaalde niet langer de status van een persoon, het dragen van schoenen wel. Dit werd bijgevolg het onderscheidende element tussen een vrij en een niet-vrij persoon, zoals blijkt dit fragment uit: “Want dat was het eerste wat Alex met zijn geld gekocht had: schoenen. Vanaf hij vrij was had nooit iemand meer hem zonder schoenen gezien.” (p.176)

Hierdoor ontstond het idee dat gekleurd zijn beter was, door de gelijkenis met blanke mensen aangezien kleurlingen meer geneigd waren om vrij te zijn en om over een betere financiële situatie te beschikken. Dit verklaarde waarom Hendrik's moeder, een voormalige zwarte slaafgemaakte, eiste dat haar zoon met een vrij en bij voorkeur een gekleurd meisje trouwt. Hoewel Hendrik zijn oog op Mini-mini had laten vallen, die wel halfbloed was, was ze echter niet vrij. De moeder heeft er dus ervoor gezorgd dat haar zoon Meta ontmoette, een vrij kleurling, met het oog het lot van haar zoon en nakomelingen te verbeteren. Dit voorbeeld toont de mate in hoeverre zij de stedelijke koloniale hiërarchie heeft geïnternaliseerd, doordat zij zich ervan bewust was dat de status van slaaf in Paramaribo geen goede vooruitzichten biedt.

⁴ Militaire troep van zwarte mensen (vrij of slaafgemaakt) die beoogde ontvluchte slaafgemaakten gevangen te nemen

3.2.3 Achterland

De derde en laatste ruimte die in de roman wordt beschreven is het achterland, dat soms het binnenland of het oerwoud wordt genoemd. Evenals de plantage en de stad werd het binnenland gekenmerkt door ambivalentie. Hoewel deze ruimte het overgrote deel van het grondgebied van de kolonie bedekte, werd er minder over gesproken dan over de andere ruimten. Dit gebied werd uitsluitend bewoond door de inheemse bevolking (niet vermeld in het boek) en door verschillende groepen marrons. Dit waren gevluchte zwarte mensen voor de slavernij. De betekenis van deze plaats hangt sterk af van het standpunt vanuit deze werd benaderd.

Het leven in het oerwoud vertegenwoordigde een proces van verzet tegen de koloniale overheersing en de slavernij. Het bestond uit de ontsnapping van slaafgemaakten die hoopten een nieuw leven te kunnen opbouwen ver van de plantage en de stad. De jungle bleek de ideale plek te zijn omdat het moeilijk toegankelijk, afgelegen en onherbergzaam was. Deze drie kenmerken, evenals het ontbreken van grondrijksdommen, verzekerden de afwezigheid van kolonisten. Het verschijnsel van *marronage* is niet uniek voor Suriname, omdat in heel Amerika ontvluchte slaafgemaakten op vergelijkbare plaatsen zijn gevestigd.

“Als ze eenmaal van de plantages waren weggelopen en zich hadden aangesloten bij hun soortgenoten, schudden de negers alle ‘saka fasi’ [nederigheid] gedoe van zich af dat hun door de blanken was opgedrongen; ze konden weer de zelfbewuste trotse mensen zijn die ze van nature waren” (p.118)

Ondanks het vijandige karakter ervan konden de marrons in de jungle hun vrijheid uitoefenen want dit gebied werd niet door de koloniale administratie beheerd. Weg van het systeem van onderdrukking waren marrons in staat om een bestaan in volledige vrijheid en volgens hun eigen principes te organiseren. Daarom is het aannemelijk dat er op een dergelijke plaats niet over hybriditeit en *mimicry* valt te spreken. Die ontvluchten leefden in totale autonomie en in gemeenschap, zoals Jan⁵ ontdekte. De mannen zorgden voor de bescherming en de veiligheid van het drop en ze overvallen tevens plantages om gereedschappen, voedsel en nieuwe leden mee te nemen. Vrouwen zorgden voor de kinderen en de voeding, ze waakten ervoor dat er voldoende voedselvoorraden ver van het dorp werden aangelegd, aangezien koloniale soldaten dit als eerste dreigden te vernietigen.

⁵ Hollandse soldaat die een tijdje in een marrondorp was opgenomen

Verder werden enkele historische leiders genoemd, zoals Boni, Joli-Coeur en Baron. Die personages leidden gevechten tegen soldaten, zodat ze uit de slavernij konden blijven leven. Net zoals de blanke bevolking die haar toevluchtoord in de stad had, blijkt hieruit dat het oerwoud het equivalent was voor de zwarten aangezien zij deze ruimte controleerden.

“Vreselijk was het hier midden in het oerwoud, benauwd, donker, zelfs midden op de dag. [...] Wat een ellende! De hel kon nog niet zo erg zijn. 's Nachts was alles pikdonker, je kon geen hand voor ogen zien, en elk geluid kon zijn een giftige slang, die je een dodelijke beet kon toebrengen of een tijger, die op de loer lag om je te verscheuren.”
(p.183)

Hierboven zijn de gedachten van Jan, die pas in het oerwoud is aangekomen om marrons te vangen. Hij verliet zijn geboorteland en werd een soldaat met het idee dat hij rijk zou zijn bij zijn terugkeer van goud, “het goud dat daar in die grote bossen zomaar voor het oprapen lag”, dacht hij (p. 180). Deze onderneming bleek ingewikkelder dan verwacht. Als er als er rekening wordt gehouden met de exogene blik, is deze ruimtelijke setting angstaanjagend.

Het was bedreigend door de natuur en door de vijandige fauna, aangezien het bos vol moerassen is, met onder andere boa-constrictors en kaaimannen. Zelfs zonder deze dieren is er een groot risico om vast te zitten en te verdrinken. Verder zijn er insecten die tot verschillende ziekten met zich mee kunnen dragen. Soldaten associëren deze ruimte dan ook met ziekten, verhogering en uitputting. Aangezien het oerwoud onbekend gebied was, was onduidelijk hoe ze hiervan konden profiteren en hoe ze zich konden beschermen. Zodra militaire troepen op expeditie gingen, namen ze voedselreserves mee zoals brood, bakkeljauw en vlees. Door het vochtige klimaat was het voedsel snel beschimmeld of bedorven. De aanwezigheid van marrons maakte de omgeving vijandiger. Daardoor waren de soldaten altijd op hun hoede.

Het boek vermeldt echter meerdere keren dat marrons zich niet veel met soldaten bemoeiden, hun vijanden waren de plantage-eigenaren en het koloniale bestuur. Vooral het Korps Zwarte Jagers werd aangevallen, doordat ze werden beschouwd als verraders. Dit verklaart waarom Jan het oerwoud meermaals een “groene hel” noemde.

Ook al bleek de jungle vijandig en geen geldwinst te zijn, kan er worden afgeleid dat de verovering van deze ruimte primordiaal is geworden voor het koloniale bestuur. Het gehele economische systeem en de samenleving was gebaseerd op slavernij. Zodra de jungle hier ook aan ten prooi zou vallen, zou het geen toevluchtoord meer zijn. Dit leidde ertoe dat er meer slaafgemaakten beschikbaar zouden kunnen zijn. Daarom ging de administratie, ondanks

verschillende nederlagen en verliezen van soldaten, door met de strijd om slaafgemaakten te ontmoedigen om te vluchten. Deze afhankelijkheid vanuit het economisch en maatschappelijk oogpunt werd duidelijk verwoord door Jan en Elza:

“Zonder slaven konden er geen plantages zijn, daarom moesten de slaven blijven, moesten ze worden uitgebuit, moesten ze bang zijn om te vluchten. Zonder plantages immers geen koffie, katoen en suiker, geen rijkdom voor de planters. De gevangen Boninegers moesten als voorbeeld dienen, ze moesten meteen andere vluchtelingen de schrik inboezemen, daarom zware straffen.” (p.211)/ “Elza bedacht nu, dat haar gezin eigenlijk model stond voor de hele Surinaamse samenleving. Was niet alles en iedereen afhankelijk van de slaven? Net zoals zij zich verloren voelde zonder Maisa, net zo zou de kolonie verloren zijn zonder de slaven. Zij deden alles, wisten alles en de blanken konden niets en wisten niets. De blanken hadden de negers nodig maar de negers hadden geen enkele blanke nodig; zie maar hoe het de marrons gelukt was om een hele samenleving op te bouwen in het oerwoud, alles wisten ze er te gebruiken [...] Als die in het oerwoud verdwaalden, betekende dit een zekere dood, want uit zichzelf konden ze zich niet redden [...] dan zou de hele samenleving als een opgeblazen pudding in elkaar storten.” (p.246)

3.2.4 Besluit

We kunnen concluderen dat de ruimte beheersen inhoudt dat iemand de mogelijkheid heeft om over de indeling in zijn voordeel te beslissen. Hierdoor is de ruimte meer dan alleen een stuk grond. In het kader van koloniaal Suriname betekent het bezit van grond, de mogelijkheid hebben om een plantage aan te leggen en daarmee rijkdom kunnen verwerven. De ruimte weerspiegelt dan ook de overheersing van de ene en de onderworpenheid van anderen. De dominante groep – blanke planters en koloniaal bestuur – heeft de neiging zich overal op zijn gemak te voelen, afgezien van het oerwoud, vanwege de vijandelijke condities. Doordat de maatschappij die legitimiteit niet in twijfel trekt, terwijl voor de onderdrukten – de slaafgemaakten – het tegendeel waar is. Hun bewegingsvrijheid wordt beperkt tot wat hun eigenaar toe stond. Daardoor kan de ruimte worden gebruikt als een instrument van onderdrukking of als een toevluchtoord, afhankelijk van het perspectief. Zo vertegenwoordigde de stad de veilige ruimte voor blanken, en het oerwoud die van de niet-vrije bevolking. Daarbinnen komen gewoonten, de sociale hiërarchie en de segregatie verder tot uiting. De

dominante groep zal bijgevolg in de eerste plaats profiteren van de voordelige ruimten die zich in het koloniale centrum bevinden, ten nadele van de anderen.

TWEDE CASE STUDY: *DE KONINGIN VAN PARAMARIBO* (1999)

3.3 Samenvatting van *De koningin van Paramaribo*

De debuutroman van Clarck Accord verscheen in 1999 en werd sindsdien een dertigtal keer herdrukt. Het vertelt het leven van Wilhelmina Angelica Merian Rijburg (1902-1981), beter bekend onder de naam Maxi Linder. Dankzij verschillende perspectieven wordt het leven van deze bekende prostituee van de West beschreven. Als gevolg van een traumatische verkrachting tijdens haar jeugd beslist Wilhelmina naar de prostitutie te keren, om hogerop te klimmen in de Surinaamse samenleving. Maxi Linder blijkt een kleurrijk personage te zijn, dat de zeden van de koloniale maatschappij uitdaagt. Ze heeft haar doel bereikt, maar in de loop der jaren heeft ze haar rijkdom en prestige verloren. Maxi Linder is uiteindelijk in armoede gestorven door een leveraanval. De roman biedt een uitgebreide kijk op het koloniale Paramaribo van de 20ste eeuw, en vooral op het onderbelichte sociale fenomeen van de prostitutie.

3.4 Ruimtelijke analyse

Het overgrote deel van de gebeurtenissen in de roman vindt plaats in de stad Paramaribo. De warme havenstad presenteert zich als een dorp waar iedereen elkaar kent. Volgens hoogleraar Caraïbische geschiedenis Alex van Stipriaan (2019:52) is het hybride karakter sinds de afschaffing van de slavernij in 1863 toegenomen, mede door de uitbreiding van de stad: “hoe groter Paramaribo werd, hoe gekleurer en hoe onoverzichtelijker”. De stad duikt steeds meer op als een ruimte van emancipatie. De koloniale sociale orde is echter nog steeds aanwezig, evenals de ruimtelijke fragmentatie van de stad. Dit leidt tot transgressie om hoger in de maatschappelijke ladder te gaan. Deze transgressie kan worden bereikt door middel van prostitutie. De aandacht wordt toegespitst op de hoerenbuurt, aangezien het boek ernaar streeft om deze onderbelichte ruimte een stem te geven. In dit hoofdstuk wordt er eerst kort ingegaan op de het achterland, daarna op de stad als een hybride en grensoverschrijdende ruimte met de focus op de rol die prostitutie daarin speelt. Er staat een plattegrond van de stad in Accords roman op pagina 26 (zie onderaan), en elk hoofdstuk is exact gelokaliseerd: de naam van de straat en het jaartal worden vermeld. Deze gegevens geven inzicht waarom een dergelijke handeling en/of gedrag plaatsvindt.

3.4.1 Achterland

Deze ruimte treedt niet op als achtergrond in de roman, maar wordt alleen waargenomen door de briefwisseling tussen Ferdinand en Amalia, de ouders van Wilhelmina. Hierdoor is er weinig kennis over. Het binnenland lijkt een afgelegen ruimte te zijn, meestal bevolkt door gekoloniseerde mannen die geld willen verdienen. Deze mannen gaan regelmatig een paar keer per jaar heen en weer naar de stad. Het zijn vooral gouddelvers, zoals Wilhelminas vader. “Het werk hier is heel zwaar en de muggen zijn werkelijk een crime”, wees hij om zijn beroep te beschrijven in een brief aan zijn vrouw. (p.45). Deze plek was dus nog steeds vijandig. Hij voegde eraan toe dat sommige van zijn collega's erdoor sterven, maar Ferdinand was van plan de baan te behouden doordat deze goed betaald werd. Door zijn inspanningen hoopte hij het huis dat hij huurde en andere percelen te kunnen bezitten om zijn familie financiële zekerheid te bieden. Personages bezielen twee fundamentele elementen: de weg naar onafhankelijkheid en maatschappelijk succes. In dit geval werden deze elementen gesymboliseerd door Ferdinand's obsessie voor het bezitten van zijn eigen land. Door zijn vasthoudendheid kan er worden beseft dat het bezitten van een eigen grond in de stad onmisbaar was om een onbezorgd leven te kunnen leiden en om economisch onafhankelijk te zijn.

3.4.2 Paramaribo

Afbeelding 3: Clark Accord. *Plattegrond van de stad Paramaribo, 1902*. Gepubliceerd in *De koningin van Paramaribo* (1999:26)

“De royale koopmans- en handelshuizen die het gezicht van de stad vanaf de Surinamerivier bepaalden stonden er statig bij [...] De mooiste panden stonden in het gedeelte tussen de Waag en het Oranjeplein, met het daaraan gelegen statige gouverneurspaleis.” (p.141)

Dit is de waarneming van Louisa, een verkoopster, vanaf de Waterkant. Deze ligging hoort bij de wijk A, volgens Pr. Henk Muntjewerff (2016). Ze waardeerde ook de amandelbomen die voor de huizen waren opgesteld, evenals de “keurig bijgehouden strook gras”. Deze indruk komt overeen met de gedachten van Kees, een jonge Nederlander die in de koloniale stad is aangekomen. Kees prees het aangename klimaat van de stad, dat anders was dan de “dagenlang aanhoudende miezerregens thuis” (p. 249). Dit idee van orde en netheid herinnerde hem aan zijn geboorteregio, de Zaanstreek. De gelijkenis van de huizen versterkten evenals dit gevoel: “met hun witte houten muren en hun groen geschilderde luiken en deuren zouden ze zo overgeplaatst kunnen worden naar de Zaanse schans”. Het zicht van “armoedig geklede voermannen” (waarschijnlijk nakomelingen van slaafgemaakten) die chaotisch op de steiger lopen, bracht hem snel terug naar de realiteit van de plek waar hij zich bevond.

Het hybride karakter van de stad verbijsterde ook Howard, een Amerikaanse officier, toen hij in 1942 aankwam. Terwijl er een strikte rassensegregatie in de Verenigde Staten werd gehouden, was Howard verrast over de “grote massa gekleurde mensen” in de straten aangezien het hem werd verteld dat Suriname deel uitmaakt van Nederland. (p.165) Naast de blanke bevolking en de afstammelingen van slaafgemaakten waren er Indonesiërs, Javanen, Chinezen en Hindoes onder andere als gevolg van de komst van contractarbeiders na de afschaffing van de slavernij.

Naarmate men zich verder van het koloniale centrum begaf, verminderde het charmante en indrukwekkende karakter van de stad. De lokale bevolking wees zelf op de bittere geur van de straten. Ondanks de geur van het rozenaroma en oranjebloesems op Sivaplein (wijk E), hing “de zware bittere lucht van paarden- en ezelsvijgen”. (p.78) Deze hinderlijke geur was een teken dat de er zeker met ezel-of paardenkoets werd gereisd, vandaar de dierlijke uitwerpselen op de grond. In 1926 waren auto’s zeldzaam in de stad vanwege de hoge aankoopprijs. Uit de beschrijving van wijk A is vrij eenvoudig af te leiden dat er auto’s in deze wijk aanwezig waren, aangezien dit het de koloniale deel van de stad vertegenwoordigde. Het was dus een welgestelde en dus moderne wijk. De geur op het Sivaplein is dan ook een weerspiegeling van een lagere sociaal-economisch niveau van de inwoners.

Daarnaast is er sprake van een andere bedorven geur. Op de terugweg van de markt aan de Waterkant (economische centrum van de stad) bij Ladesmaanstraat stelt de focalisator Amalia:

“De wind [...]voerde een onaangename lucht met zich mee, een gevolg van de latrines van de huizen aan de Saramaccastraat, die alle op de gracht uitkwamen. Hieraan dankte de buurt de naam van Tingi Uku: Stinkhoek” (p.71)

Opnieuw is de vieze geur geconcentreerd in de wijk E, behalve dat het deze keer werd veroorzaakt door de bewoners van de Saramaccastraat. Ondanks dat deze straat in dezelfde wijk ligt, zou hier een andere bevolkingssamenstelling zijn geweest. Dat valt af te leiden aan de ligging aan de Surinamerivier en de nabijheid van de Waterkant. Hierdoor zou de bevolking iets welvarender zijn geweest dan in de zogenaamde Stinkhoek.

Uit studies van Neslo (2016) en Fatah-Black (2018b) blijkt dat er in Paramaribo vanaf de 19de eeuw een nieuwe gekleurde middenklasse is ontwikkeld die zich naast de blanke koloniale elite positioneert. Een eeuw later bleef dit patroon vrijwel onveranderd gezien de opmerkingen over Maxi Linder. Het lijkt erop dat het zien van een rijke en invloedrijke zwarte

vrouw een uitzondering was, want dat leidde tot een complete verbijstering onder de bevolking. Izaak, een van haar meest vooraanstaande klanten van de stad, was onder de indruk bij het zien van Maxi's woning en drukt zich als volgt uit: "Zo'n ruim erf had hij niet verwacht. Tot zijn verbazing liep het helemaal door tot aan de Timmermanstraat." (p.130).

Vervolgens, tijdens een discussie tussen twee Nederlanders en een gekleurde vrouw in 1933, onthulde een van de buitenlander dat Maxi een ijskast had in haar huis gelegen in de Saramaccastraat. De verteller voegde eraan toe dat "er ontzag in zijn stem [klonk]." (p.99) Daarna legde de man uit dat het een nieuwe Zweedse uitvinding is voor huishoudelijk gebruik. De mulatin bleef helemaal verbaasd dat de prostituee een dergelijk apparaat bezat vanwege de prijs daarvan en de behoefte aan elektriciteit. Enkele maanden eerder werd er de elektriciteit namelijk in Suriname geïntroduceerd. Verder kan er aan haar uitzonderingsstatus het volgende fragment worden toegevoegd: "Ze is gek in haar hoofd! Een man cadeaus geven! Het lijkt wel de omgekeerde wereld" (p.116). Dit waren de woorden van een prostituee toen ze hoorde dat Maxi haar minnaar een fiets gaf. Hieraan kunnen we ook de rol toevoegen die Maxi heeft gespeeld in verschillende Surinaamse gezinnen, waarmee ze de (buitenlandse) studies van verschillende jongeren heeft gefinancierd. Of het feit dat ze bijvoorbeeld een Amerikaanse soldaat naar de gevangenis heeft gestuurd.

Door de bovenstaande argumenten is het begrijpelijk dat een zwarte vrouw in het Paramaribo van de 20e eeuw opvalt vanwege twee buitengewone eigenschappen: haar welvaart en macht. Hieruit kan worden opgemaakt dat Maxi haar toebedeelde sociale lot uitdaagt en overstijgt. En dit ondanks de verstrengeling van deze drie kenmerken:

1. Maxi behoorde tot de gekoloniseerde bevolking die als inferieur werd beschouwd ten opzichte van de dominante groep Nederlanders.
2. Maxi lijkt slachtoffer van haar eigen ras, aangezien zwarten inferieur leken gezien de hiërarchische structuur en de sociale constructie in de kolonie.
3. Doordat Maxi vrouw was, werd zij beschouwd als onderdanig aan mannen en leek ze slachtoffer te zijn van genderdiscriminatie.

Hiermee werd Maxi, gezien de ruimtetijd context, die overeenkomt met een patriarchale koloniale samenleving, als een minderheid beschouwd doordat ze een drievoudige onderdrukking ondervond, namelijk vanwege haar klasse, haar kleur en haar gender.

Als klap op de vuurpijl is zij werkzaam in de prostitutie, een beroep dat taboe was in de maatschappij. Meerdere malen werd Maxi vanwege haar status en haar gestaalde karakter het voorwerp van allerlei bedreigingen van mannen:

"Als zijn tijd daar was zou hij haar laten kruipen" (p.80)/ "Er komt een dag dat zelfs de bescherming van jouw machtige vriendjes je niet zal kunnen redden" (p.177)/ "Je grote mond wordt nog eens je ondergang" (p.178).

De eerste zin kwam van een zwarte man die Maxi weigerde omdat hij niet aan haar criteria voldeed. Ze onderhield relaties uitsluitend met *bigi shot*, met andere woorden mannen met veel geld. De volgende twee fragmenten zijn van twee mannen uit de koloniale administratie. Expliciet werd er haar verteld dat ze geen rekening hiel met haar positie als zwarte vrouw in een koloniale samenleving.

Dit uitzonderlijke personage overtreed dus niet alleen de gewoonten, maar ook de ruimte, doordat deze twee elementen met elkaar samenhangen. Zo nam Maxi deel aan een bal in het paleis van de toenmalige gouverneur Staal ter gelegenheid van de verjaardag van de koningin. Gezien de gelegenheid en de locatie van het festival was het natuurlijk een privé-evenement, dat uitsluitend was voorbehouden aan de koloniale elite. Een overschrijding van de hiërarchische orde veronderstelt dus een ruimtelijke overschrijding en vice versa. Deze bewering wordt geïllustreerd aan de hand van de volgende fragmenten:

"Zullen we naar de overkant gaan? Dan kunnen we alles beter bekijken [...] Luister, vergeet niet dat je met mij bent. Voor mij gaan ze niet alleen maar graag uit de broek: ze lopen zich ook voor mij uit de naad. Aan de overkant zijn verscheidene soldaten die mij koste wat kost een dienst zouden willen bewijzen. We vinden wel een plekje vooraan" (p.148)

Door de komst van Amerikaanse soldaten, werd de menigte naar de Waterkant gelokt om ze te begroeten. Hier was een welkomtspeech van gouverneur Kielstra, om de soldaten te verwelkomen. Samen met Louisa, een vriendin, bevond Maxi zich in het midden van de menigte. Om de soldaten beter te kunnen zien, wilde ze naar de overkant van de oever gaan, zodat ze dichterbij het podium zou zijn en een plaats in de hogere sociale kringen hebben. Louisa was het hier niet mee eens en bleef sceptisch over het verlangen om van plaats te veranderen. Het veranderen van positie symboliseerde de transgressie.

“Dankzij de hulp van een Nederlandse officier hadden ze een plek weten te bemachtigen op het podium op het KNSM-terrein⁶. Vooraan zaten de gouverneur en zijn echtgenote. De overige plekken waren bezet door leden van de Staten-Generaal en andere vooraanstaande figuren uit de samenleving.” (p.150)

Zoals eerder is opgemerkt, had de dominante groep de neiging zich in elke ruimte op zijn gemak te voelen. De gedomineerden daarentegen hadden een lastigere relatie met de ruimte, doordat er rekening moet worden gehouden met de segregatie hiervan. Ondanks de drie eerder genoemde lasten die Maxi met zich mee brengt, aarzelde ze niet om deze dubbele grens te overschrijden. Deze dubbele grens bevond zich op zowel het horizontale vlak (het ruimtelijke niveau) als op het verticale vlak (het hiërarchische niveau). Hierdoor kon ze zonder twijfel naast verschillende leden van de koloniale elite gaan staan. Louisa beseftte dat Maxi niet de plaats in naam van de gekoloniseerde zwarte vrouw en was onder de indruk van dit gewaagde gebaar. Daarna wees ze haar vriendin erop: “Wie had ooit gedacht dat we ons nog in zulk hoog gezelschap zouden bevinden!” (p.152)

Deze handeling kan een onvolmaakte nabootsing worden genoemd (*mimicry*). Want hoewel Maxi een rijke, invloedrijke vrouw was en altijd gekleed in de laatste mode net zoals vrouwen van de koloniale elite, staarden deze vrouwen haar aan en beschouwden ze haar aanwezigheid op het podium als een belediging. Ondanks haar elegante verschijning bleef ze in de ogen van de kolonisten de Ander, namelijk een gekoloniseerde zwarte vrouw uit een arme buurt. Haar onfatsoenlijke werk als prostituee bracht haar nog verder weg van de vrouwelijke standaard van die tijd.

3.4.3 Hoerenbuurt als heterotopie

“Als ik het over moest doen zou ik er weer voor kiezen. Ik heb gelééfd. En: ik zwom in het geld. Voor ons zwarte vrouwen is het de enige manier. Je hoeft je hand niet op te houden voor een karig salaris, en je hoeft niet afhankelijk te zijn van de grillen van een *soso boto* man [de eerste de beste]” (p.234)

Dit had Mapauw, een voormalige prostituee, tegen Wilhelmina gezegd na haar verkrachting. Ze legde uit dat de enige mogelijke weg naar totale emancipatie is via prostitutie.

⁶ Koninklijke Nederlandse Stoomboot-Maatschappij: toenmalige rederij

Dit komt doordat vrouwen een 'schat' tussen hun benen hebben waarvoor mannen bereid zijn te betalen. Indien vrouwen seksuele relaties moeten hebben, laat dit dan vrijwillig zijn zodat het een bron van plezier en inkomsten kan zijn. Dit lot was een realiteit voor gekoloniseerde vrouwen dat door Louisa werd bevestigd. Zij was dankbaar dat ze een baan als verkoopster had gevonden, want “werk lag niet bepaald voor het oprapen. Aan het eind van de jaren dertig hadden veel plantages hun poorten gesloten. Een stroom vrouwen was naar Paramaribo gekomen, op zoek naar werk, maar velen wachtte slechts de straat.” (p.145)

Net zoals een concubine zijn was de enige uitweg voor gekoloniseerde vrouwen om vrijheid te verkrijgen in het boek *Hoe duur was de suiker*, verschijnt hier seks opnieuw als een middel tot emancipatie. Door middel van de roman kan er worden afgeleid dat prostitutie gekoloniseerde vrouwen in staat stelde om het koloniale deterministische systeem tegen te gaan en zo op te klimmen naar een hoger het economische niveau. Dankzij dit lucratieve beroep konden vrouwen hun gezin ondersteunen en een opleiding voor hun kinderen financieren. Gelegen op de onderkant van de koloniale ladder vanwege haar gender, klasse en kleur, werkte de gekoloniseerde vrouw vaak als wasvrouw, dienstmeid of voedvrouw. Ze heeft weinig winstgevende arbeidsmogelijkheden. De prostitutie stelde haar daarentegen in staat om aan de marginaliteit te ontsnappen, om grond te verwerven of om zaken te doen. Geld was een sterke drijfveer die schuilgaat achter dit beroep.

Het is mogelijk om de hele kolonie te beschrijven als heterotopisch, zoals Foucault (1967) aan het eind van zijn pleidooi aangeeft. Dit doordat het een ruimte vormt met een andere standaard dan die van het moederland. Zo legt onderzoeker Charles Villet (2009) in zijn artikel *The (post)colony as heterotopia* dat de kolonie staat voor:

“space to Western thought where the suspension of reason opens the way for racism as an acceptable norm. As a result, acts of violence, slavery, subjugation and exploitation in the physical space of the colony are provided with some form of justification”

Het begrip wordt *hier* meer specifiek benaderd aan de hand van het voorbeeld van de prostitutiewijk die in de roman wordt beschreven. Het vertegenwoordigde een afwijkende ruimte, omdat dit beroep binnen de samenleving taboe was en dat het zich op een bepaald moment en op bepaalde straten afspeelde.

Prostituees werden gezien als immorele en abnormale vrouwen. Ze schonden het gebruikelijke patroon van een monogame verbintenis door meerdere partners te hebben. Bovendien staan prostituees in contrast met het idee van een respectabele vrouw volgens Renate

Ruhne (2014). De respectabele vrouw is toegewezen aan het privégedeelte en de intieme ruimte van haar huis, terwijl de man wordt gekenmerkt door de openbare ruimte en de bewegingsvrijheid. Prostituees liepen echter op straat om opgemerkt te worden. In plaats van een passieve en onderdanige seksualiteit te hebben, werden ze geacht een immorele seksualiteit te hebben omdat die overmatig was. Zo vond Essenien Mendoza, uit een rijke blanke Joodse familie, het in het boek onacceptabel dat haar zoon in de stad op trad met een “verderfelijke vrouw als die Maxi Linder”. (p.185)

Het afwijkende karakter van deze vrouwen werd bevestigd door het feit dat het 's nachts gebeurde, in de schaduw van het maatschappelijke oordeel. Sommige straten waren 's nachts erg levendig, door deze vrouwen en hun klanten. Regelmatig waren het zeelieden, soldaten of leden van het koloniale bestuur. De nacht bood de perfecte gelegenheid om anoniem de religieuze moraal en de koloniale hiërarchie te overtreden.

Zo bezocht Izaak, een rijke koopman in de stad, Maxi elke week in de hoerenbuurt. Hij ontmoette haar in een bar in de Malibatrumstraat (wijk B). Hij had een vrouw met dezelfde sociale achtergrond getrouwd 'volgens de ongeschreven wetten', maar hij had een voorliefde voor zwarte vrouwen. Hij zorgde ervoor dat hij na het vallen van de avond naar buiten ging en kwam voor het begin van de dag terug. Ook “had hij zijn hoed dieper over zijn hoofd getrokken en zijn kin in zijn hals gelegd” voor het niet herkend worden. (p.123). Later, als hij leerde dat hij kans maakte op een ministerspositie, vertelde hij Maxi dat hij hun relatie zou willen beëindigen omdat hij het respect van zijn familie en zijn 'goede naaam' niet zou willen verliezen. Het voorbeeld van Izaak illustreert het verband tussen de immoraliteit van de prostitutie en de nacht, het geschikte moment van deze praktijk.

Om de koloniale structuur en het ideaal van de respectabele vrouw intact te houden, werden de plaatsen van prostitutie buiten het koloniale centrum, op een gemarginaliseerde plaats gehouden. Ze zijn volgens de roman vooral geconcentreerd rond de Timmermanstraat (wijk E). Deze locatie is niet toevallig gekozen. De straat lag aan de rand van de stad, maar toch dicht bij de haven en de koloniale stad (op redelijke afstand voor de klanten). De onfatsoenlijkheid en de overtreding van de moraal vonden dus niet plaats in het centrum van de koloniale stad. In het handboek *Selling sex in the city, a global history of prostitution* (2017) zijn Kozma en Tracol-Huynh het in hun artikelen eens over prostitutie in het koloniale en postkoloniale Casablanca en in het koloniale Hanoi respectievelijk over dezelfde geografie van de prostitutie. Koloniale urbanisatie werd gekenmerkt door de fragmentatie en segregatie van de ruimte, aangezien er een hiërarchie in de samenleving bestond. Het geval van de

prostitutiebuurten, die als een heterotopie van afwijking worden beschouwd, is hierop geen uitzondering. Kortom, “segregating respectability from vice, colonizer and colonized was part of this design, as was dividing the wealthy from the poor.” (2017:264)

Prostitutie werd ook afgekeurd onder de gekoloniseerde bevolking. Het werd gezien als een slecht voorbeeld voor kleine meisjes. De ouders gaven de voorkeur aan het (gearrangeerde) huwelijk om sociale vooruitgang te boeken. Doordat het werd gezien als teken van gebrek aan deugdzaamheid, gaven sommige vrouwen er de voorkeur aan om het beroep discreet te beoefenen. Zo bleven ze financieel onafhankelijk van een man of een naaste.

Zoals bijvoorbeeld Mary Medemblik, een alleenstaande moeder van 5 kinderen. Ondanks de leerplicht stuurde ze haar zoon Emmanuel naar de markt om haar gebrek aan middelen op te vangen door hem snuisterijen te laten verkopen. Als zwarte vrouw had ze weinig middelen. Ze was een strijkwerkster en woonde in een wijk aan de rand van de stad in een vervallen huis. Getroffen door de extreme armoede van dit gezin besloot Maxi het hele gezin financieel te steunen, de kinderen naar school te sturen en het gezin elders te huisvesten. De huisvesting vond plaats in een minder afgelegen gebied, dicht bij haar eigen huis.

Doordat Maxi potentieel zag in Emmanuel, stuurde ze hem naar Nederland waar hij rechten ging studeren. Eenmaal terug in Suriname had Mary's zoon een veelbelovende toekomst waardoor hij direct een baan kreeg en verhuisde naar een luxueus huis. Vanaf dat moment wilde Mary niet meer geassocieerd worden met Maxi, omdat haar bronnen van inkomsten niet respectabel waren. Ze besloot daarom het contact met de prostituee te verbreken en nodigde haar niet meer uit bij haar thuis. Maxi voelde zich beledigd en bekritiseerde de hypocrisie van de vrouw en de hele buurt door te zeggen dat het land in stand werd gehouden door hoererij. In tegenstelling tot andere vrouwen aanvaardde Maxi in het openbaar haar beroep. Het was namelijk “een publiek geheim dat je als je wilde studeren of naar het buitenland wilde bij Maxi Linder moest zijn.” (p.290) Om zijn goede reputatie te behouden, hield Emanuel verder ook het geld voor zijn studie geheim voor zijn Nederlandse vrouw. Nadat hij Maxi in de stad voor de ogen van zijn vrouw had ontkend, gaf hij Maxi eindelijk discreet wat geld en beloofde haar om hem vanaf nu met rust te laten voor zijn goede naam.

“Hun aantal groeide met de dag. In de gemeenschap gingen stemmen op die om maatregelen vroegen. Ook het Amerikaanse opperbevel klaagde steen en been.” (p. 187) Prostitutie werd door Essenien en een aantal inwoners gezien als een groeiend probleem sinds de migratie van vrouwen uit de plantages. De ruimtelijke uitsluiting van deze praktijk is

begonnen plaats te vinden buiten de traditioneel voorbehoudende straten. Zo protesteerde Essenlien tegen het feit dat haar straat, de Maagdenstraat (wijk C), 's avonds door zulke vrouwen werd bezocht. Prostitutie was ook problematisch vanuit het oogpunt van het Amerikaanse leger, vanwege de toename in seksuele ziekten onder de troepen.

Geconfronteerd met dit groeiende probleem besloot de koloniale overheid de stadsprostitutie, die oncontroleerbaar en hinderlijk was geworden, te reguleren. Dankzij de aangifte konden de autoriteiten de prostituees identificeren. Deze vrouwen werden bij een razzia opgepakt. Tussen 1943 en 1944 werden de prostituees dus opgesloten in Katwijk, een geïsoleerde plaats in het land. Op deze voormalige plantage moesten prostituees voor een armzalig loon uniformen voor de Surinaamse schutterij naaien. Naast de ellendige omstandigheden waarin ze gevangen werden gehouden en het feit dat ze werden overheerst voor bewakers, werden ze onteigend van hun eigendommen. Gezien de functie en de gemarginaliseerde bevolking kan de internering van prostituees worden vergeleken met die van slaafgemaakten. De gelijkenis ligt in het feit dat deze bevolking geen bewegingsvrijheid had, sociaal uitgesloten was en de ruimte als onderdrukingsmiddel werd gebruikt.

3.4.4 Besluit

In de 20e eeuw leek de stad Paramaribo meer hybride. Het fungeerde als een plaats van emancipatie onder de bevolking. Er is echter nog steeds sprake van een zekere fragmentatie van de stedelijke ruimte omdat de koloniale hiërarchie nog steeds gold. Dit was te zien aan de toegang tot bepaalde plaatsen of aan de geur van bepaalde volkswijken. Stedelijke prostitutie was een verschijnsel dat in de samenleving als immoreel werd beschouwd en daarom waren prostituees in de ogen van de maatschappij te bestempelen als een afwijkend gedrag. Hun marginalisatie werd geaccentueerd omdat ze vaak afkomstig waren van de gekoloniseerde bevolking, vanwege het gebrek aan arbeidsmogelijkheden. Dit leidde tot hun ruimtelijke uitsluiting, zodat ze de koloniale structuur en het ideaal van de respectabele vrouw niet bedreigden.

4 Conclusie

Ruimtestudie krijgt een stijgende aandacht binnen het literatuuronderzoek, waaronder de geokritiek van de Franse onderzoeker Bernard Westphal. Wat centraal staat is de ruimte en haar inscriptie en beeld in literaire teksten. Het beoogt om voor te lichten over de relatie tussen de personages en de ruimte-tij waarin deze personages zich bewegen. De geokritische methode staat bekend als een vruchtbare voedingsbodem in de ruimtelijke analyse van postkoloniale gebieden. De oorzaak hiervan is dat geokritiek net als de postkoloniale literatuurstudie een kritische houding suggereert door het eurocentrische perspectief te ontmantelen en de overmacht van een uniek standpunt aan te kaarten. De ruimte wordt waargenomen in haar veelzijdigheid door diverse perspectieven en zintuiglijke ervaringen.

Geokritiek is bijgevolg een relevante methode in het kader van een postkoloniale analyse van mijn literaire corpus, omdat het rekening houdt met de complexiteit van de koloniale ruimte en de machtsdynamieken. Zo wordt zowel de verticale als de horizontale koloniale hiërarchie erin weerspiegeld, aangezien de koloniale urbanisatie gebaseerd is op het centrum-periferiemodel.

Het feit dat *Hoe duur was de suiker* (1987) en *De koningin van Paramaribo* (1999) twee historische romans zijn, maakt de analyse eenvoudiger. Binnen dit literaire genre is de ruimtelijke dimensie cruciaal voor de onderdompeling van de personages. Verder beschikken deze ruimten over buitentekstuele verwijzingen en dus over wetenschappelijke documentatie.

In de eerste roman kan worden vastgesteld dat de fictieve ruimte is verdeeld om de onderwerping en de controle van de gekoloniseerde te verzekeren. Rasverschil duidt op verschillen in de sociale en ruimtelijke waarde die de leden van de superieure groep aan de gedomineerde groep opleggen. Of het nu op de plantage of in de stad is, hun bewegingsvrijheid wordt beperkt door hun eigenaar. De ruimte is verwant aan een onderdrukkingsmiddel in de context van gedwongen uitbuiting van slaafgemaakten. Door te ontsnappen naar het oerwoud - en daarmee buiten de koloniale ruimte zijn - was er een kans op verzet en emancipatie tegen het koloniale systeem.

In de continuïteit van *Hoe duur was de suiker* is de stedelijke ruimte van Paramaribo de plaats van steeds meer hybriditeit, dankzij de toename van de vrije gekleurde bevolking en de afschaffing van de slavernij. De aanwezigheid van een koloniale ideologie vergemakkelijkt echter de integratie van minderheden in de samenleving niet, waardoor ze worden verdrongen naar de rand van de stad en worden buitengesloten van hun woonplaats. Hybriditeit komt vooral buiten het koloniale centrum tot uiting. Deze uitsluiting leidt tot een verdere marginalisering van de levende bevolking.

De stedelijke periferie, vroeger een plaats van afgekeurde buitenechtelijke relaties wordt de plaats van de prostitutie. Prostitutieplaatsen fungeren dus als een middel tot emancipatie voor gekoloniseerde vrouwen, net zoals de status van concubine dat ooit toe liet. Dankzij dit beroep slagen gekoloniseerde vrouwen erin hun sociale lot te schenden. Deze praktijk was echter een teken van sociale afwijking en daarom kunnen prostitutiebuurten als heterotopisch worden omschreven. Het werd gezien als overtreding van de koloniale orde en de superieure waarden, en van de positie van de gekoloniseerde vrouw.

Dit zijn voorlopige conclusies betreffende de koloniale stedelijke organisatie. Door de omvang van deze scriptie is het niet mogelijk om andere postkoloniale Surinaamse romans in aanmerking te nemen. Een breder corpusonderzoek zou een completer beeld van dit ruimtelijke kader weergeven.

Bibliografie

Primaire bronnen

Accord, C. (1999). *De koningin van Paramaribo*. Amsterdam: Vasallucci

McLeod, C. (1987). *Hoe duur was de suiker?* Paramaribo: Vaco. Geraadpleegd op 24 maart 2020, van https://www.dbnl.org/tekst/mcle001hoed01_01/index.php

Secundaire bronnen

Bel, J. (2015). *Bloed en rozen : geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1900-1945*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. London: Routledge.

Boerboom, H. (2014, 19 december). Paleis Bouterse wordt 'gedekoloniseerd'. NOS. Geraadpleegd op 24 maart 2020, van <https://nos.nl/artikel/2009790-paleis-bouterse-wordt-gedekoloniseerd.html>

Brems, H., Gelderblom, A., & Musschoot, A. Marie. (2006). *Altijd weer vogels die nesten beginnen: geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005*. Amsterdam: Bakker.

Brillenburg Wurth, K., & Rigney, A. (2006). *Het leven van teksten: een inleiding tot de literatuurwetenschap*. Amsterdam: Amsterdam university press

Clavaron, Y. (2017). Villes et espaces africains : pour une géocritique en contexte postcolonial. *Présence Francophone: Revue internationale de langue et de littérature*, 88 (1). Geraadpleegd op 26 maart 2020, van <https://crossworks.holycross.edu/pf/vol88/iss1/4>

Doudet, C. (2008). Géocritique : théorie, méthodologie, pratique. *Acta fabula*, 9 (5). Geraadpleegd op 26 maart 2020, van <http://www.fabula.org:443/acta/document4136.php>

Drieënhuizen, C. (2019, 3 april). *Hoe leidt ons koloniaal verleden tot hedendaags verzet?* [Video-bestand]. Geraadpleegd op 26 maart 2020, van <https://youtu.be/Z0kqxuTv3sE>

Fanon, F. (1982). *Peau noire, masques blancs*. Paris: Seuil

Fatah-Black, K. (2018a). *Frimangron en de fundamente van de vrije Surinaamse gemeenschap*. Geraadpleegd op 12 juli 2020, van <https://historiek.net/frimangron-slavernij-suriname-karwan-fatah-black/83126/>

Fatah-Black, K. (2018b). *Eigendomsstrijd. De geschiedenis van slavernij en emancipatie in Suriname*. Amsterdam: Ambo/Anthos

Foucault, M. (1967). Des espaces autres. Conférence au Cercle d'études architecturales, 14 mars 1967, in *Architecture, Mouvement, Continuité*, 5 (1984). Geraadpleegd op 12 juli 2020, van <https://foucault.info/documents/heterotopia/foucault.heteroTopia.fr/>

Francken, E. & Praamstra, O. (2012). De wederopstanding van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur? Over de "canoniserings" van minderheidsliteraturen, *Literator* 33(2), Geraadpleegd op 12 juli 2020, van <http://dx.doi.org/10.4102/lit.v33i2.140>

- García, P. (2013). *Geocriticism: an emerging field in comparative literature*. Geraadpleegd op 9 juli 2020, van [https://www.academia.edu/6576138/Geocriticism an Emerging Field in Comparative Literature](https://www.academia.edu/6576138/Geocriticism_an_Emerging_Field_in_Comparative_Literature)
- González, J. (2018). *Giros Culturales III –Giro Espacial – 13 abril 2018*. CEIIBA - Centre d'études ibériques et ibéro-américaines - cultures romanes et amérindiennes. Geraadpleegd op 9 juli 2020, van <https://ceiiba.hypotheses.org/309>
- Heerma van Voss, L., Rodríguez García, M., & Van Nederveen Meerkerk, E. (2017). *Selling sex in the city : a global history of prostitution 1600s-2000s*. Leiden: Brill.
- Heirman, S. (2019). *Waarom blijft stedelijke uitspreiding bestaan? Een onderzoek naar stedelijke uitspreiding vanuit een neo-institutioneel perspectief*. (Proefschrift). Antwerpen: Antwerpen University
- Herman, D., Jahn, M., & Ryan, M. (2008). *Routledge encyclopedia of narrative theory* (2e druk). London; New York: Routledge.
- Herman, L., & Vervaeck, B. (2019). *Handbook of Narrative Analysis* (2e druk). Nebraska: University of Nebraska press
- Jurna, N. (2016, 25 februari). Hoezo Julianatop? De indiaanse naam Ipinumin moet weer terug. NRC. Geraadpleegd op 24 maart 2020, van <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/02/25/hoezo-julianatop-de-indiaanse-na-1590333-a1178934>
- van Kempen, M. (2003). *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*. Breda: De Geus.
- Korsten, F-W. (2005). *Lessen in literatuur* (2e druk). Nijmegen: Vantilt
- Muntjewerff, H. (2016). *Concordans van huisnummer per wijk naar huisnummer per straat in Paramaribo*. Geraadpleegd op 12 juli 2020, van <https://www.concordansparamaribo.info/concordans>
- Neslo, E. (2016). *Een ongekende elite. De opkomst van een gekleurde elite in koloniaal Suriname 1800-1863*. (Proefschrift). Utrecht: Utrecht University
- Poulino-Smits, J. (2020). *Cojo Branti: De invloed van de stadsbrand van 1832 op de raciale verhoudingen en stadsslavernij in Paramaribo in de eerste helft van de negentiende eeuw en de postkoloniale verandering in de Surinaamse herdenkingstraditie* (Masterscriptie). Leiden: Leiden University
- Quijano, Anibal. (2000) "Colonialidad del poder, eurocentrismo y América Latina". In Lander, Edgardo (red.) *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas*, Buenos Aires :CLACSO. Geraadpleegd op 24 maart 2020, van <http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/lander/quijano.rtf>
- Raben, R. (2016). *Wie spreekt voor het koloniale verleden?: een pleidooi voor transkolonialisme*. Arnhem: Indisch Herinneringscentrum Bronbeek. Geraadpleegd op 24 maart 2020, van https://www.academia.edu/29069700/Wie_spreekt_voor_het_koloniale_verleden_Een_pleidooi_vo_or_transkolonialisme_inaugural_lecture_University_of_Amsterdam_28_September_2016_?source=wp_share

- Ruhne, R. (2014). Space power(s) gender – socio- spatial control of prostitution and the bourgeois gender order ». *Les cahiers du CEDREF* (21). Geraadpleegd op 24 oktober 2020, van <http://journals.openedition.org/cedref/1016>
- Sanders, M. (2007). De receptie van buitenlandse literatuur in Nederland in de twintigste eeuw. *Neerlandistiek.nl*. Geraadpleegd op 12 juli 2020, van <https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/28436/article.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- van Stipriaan, A. (2019). Paramaribo bood kansen. *Geschiedenis Magazine* (4), 48-52. Geraadpleegd op 12 juli 2020, van https://www.researchgate.net/publication/341151033_Paramaribo_bood_kansen
- Villet, C. (2009). *The (post)colony as heterotopia*. Geraadpleegd op 25 oktober 2020, van https://www.academia.edu/1664224/The_post_colony_as_heterotopia
- Westphal, B. (2000). *La Géocritique Mode d'emploi*. Limoges : PULIM
- Westphal, B. (2007). *La Géocritique Réel, fiction, espace*. Paris : Edition de Minuit
- Wilschut, M. (2006,23 mei). Het leven van de slaven in de Nederlandse koloniën. *Historisch Nieuwsblad*. Geraadpleegd op 12 juli 2020, van <https://www.historischnieuwsblad.nl/het-leven-van-de-slaven-in-de-nederlandse-kolonien/>
- Zekri, K. (2013). « Bertrand Westphal, La Géocritique. Réel, fiction, espace », *Itinéraires*, 2012-3. Geraadpleegd op 26 maart 2020, van <http://journals.openedition.org/itineraires/1024>

UNIVERSITÉ CATHOLIQUE DE LOUVAIN
Faculté de philosophie, arts et lettres

Place Blaise Pascal, 1 bte L3.03.11, 1348 Louvain-la-Neuve, Belgique | www.uclouvain.be/fial